

הרב אורי ישראל מענה יסודי לספר משנת הגר

- פתיחה
- פרק א - דוגמאות בולטות: ביטול או התעלמות מדברי המקילים
- פרק ב - התעלמות מדברי רבנים שהקילו
- פרק ג - ביטול דברי רבנים שהקילו
- פרק ד - מחלוקת כוזבת עם הרב מלמד
- פרק ה - סתירות פנימיות וסילוף דברי הפוסקים
- פרק ו - אי הכרת המציאות כראוי
- פרק ז - כיצד נכון ללמוד את תשובות האחרונים
- פרק ח - כמה הערות נחוצות
- סיכום

סוגיית גיורם של קרובי ישראל שמסתבר שלא ישמרו אורח חיים דתי נידונה בהרחבה בספר מסורת הגיור בידי הרב אליעזר מלמד, ומסקנתו היא שפוסקים רבים הקילו לגייר בשעת הדחק לאחרונה פרסם הרב משה קליין מהדורה חדשה לספרו משנת הגר, בה טען כי העמדה המקילה בגיור משוללת יסוד הרב אורי ישראל משיב על כל טענותיו של הרב קליין, אחת לאחת, ומבהיר במאמרו כי העיון במקורות ובנימוקים שהציג הרב קליין מגלה כי דבריו שגויים, לא מבוססים, ומתעלמים מדברי הפוסקים המקילים ומנימוקיהם

הרב אורי שראל

מענה יסודי לספר משנת הגר

פתיחה

בספר "מסורת הגיור" מאת מו"ר הרב אליעזר מלמד (מכון הר ברכה תשפ"ג), נתבארה "מסורת הפסיקה בדורות האחרונים בשאלת גיור קרובי ישראל שמסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי".

מסורת הגיור מעניק תמונה כוללת ומקיפה של תשובות הפוסקים בעת החדשה בעניין הגיור (בין השנים תר"י-תש"ל), תוך מגמה להביא את דבריהם במלואם ובדיוק, הן דעות המחמירים והן דעות המקילים, בהתאם למגוון הדעות הרחב שבסוגיה. בספר סוכמו הסוגיות המרכזיות סביב הגיור בהן דנו הפוסקים, והשאלה היסודית בדברי כל פוסק – האם אסר או התיר את הגיור כאשר מסתבר שהגרים לא יקיימו אורח חיים דתי; כשליש מהפוסקים החמירו שאין לגייר, וכשני שלישים מהפוסקים הקילו לגייר אף שמסתבר שהגר לא יקיים אורח חיים דתי (מבין כ-220 פוסקים).

מבין הפוסקים המקילים יש שכתבו כך בפירוש ויש שכך מוכח מדבריהם, ויש רבים שאין בדבריהם התייחסות ברורה לעניין שמירת המצוות הצפויה של המתגייר, אך כיוון שברור מהמציאות ההיסטורית ומתשובות הלכתיות אחרות שהגרים ככלל לא היו צפויים לשמור מצוות, מובן שאותם רבנים הקילו למרות שהיה מובן להם שהגר אינו מתכוון לשמור מצוות. כדי להבין היטב נושא זה אמליץ למעיין ללמוד לכל הפחות את השער הראשון בספר מסורת הגיור, ובמיוחד את הנצרך לענייננו – פרקים ט'-י, ופרק יז (הספר כולו זמין באתר ישיבת הר ברכה).

בשנה שחלפה הוציא לאור הרב משה קליין מהדורה חדשה של ספרו "משנת הגר" (מכון משנה תורה תשפ"ד). בפרק הרביעי בספרו קובע הרב קליין שאין דעה שניתן לסמוך עליה שניתן לגייר קרובי משפחה של יהודים שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי, "ואלו דברים שאין להם שחר". בדבריו מתייחס למקצת מהרבנים שהוזכרו במסורת הגיור, וטוען להסבר אחר בשיטתם.

במאמרי אגיב לטענותיו של הרב קליין ביחס לספר מסורת הגיור. מטרתי היא להראות שאין בדבריו שום דחיה לקביעה המרכזית של הספר, ופוסקים רבים הקילו לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי. בנוסף, ביחס לכל הפוסקים שמביא הרב קליין בהתייחסו למסורת הגיור, דברי הספר מדויקים ואותם פוסקים אכן הקילו

לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי. בנוסף, לצערי, כפי שיפורט במאמר, פעמים רבות מציג הרב קליין את האמור בספר בצורה חלקית ומעוותת, אולי בשל הזלזול העקרוני שלו בעמדה המקילה. לכן חשוב להדגיש כי הרוצה להכיר את הלימוד מדברי הפוסקים שבספר, לא יכול להסתמך על דברי הרב קליין, וצריך לעיין בספר עצמו (כאמור הספר זמין ברשת).

התמונה החלקית של הסוגיה עומדת בלב חיבורו של הרב קליין. בספר מסורת הגיור הובאו בהרחבה דברי המחמירים, תוך הבהרת נימוקיהם ושיקוליהם, ולצידם כמובן גם הובאו דברי המקילים. אולם הרב קליין מציג רק את דברי הרבנים המחמירים בסוגיה, ברשימה ארוכה שאין כל חולק על עצם קיומה (אף שיש לחלוק על הציון לדברי פוסקים מסוימים שבתוכה). ועם זאת, מטרת מאמר זה מצטמצמת לתגובה לדברי הרב קליין ביחס לספר מסורת הגיור בלבד. לכן אזכיר את דברי המקילים רק בקצרה, תוך כדי מענה לדבריו, ואמליץ ללומד לעיין בספר (פרק ז) כדי להבין את ההסברים של המקילים במלואם.

הרב קליין שולל את עובדת קיומה של עמדה מקילה במשמעות קבלת המצוות בגיור. הוא מזלזל בטענה שפוסקים רבים הקילו בגיור, ולכן מזלזל בספר מסורת הגיור. כפי הנראה, בשל עמדתו העקרונית הפוסלת את העמדה המקילה בגיור, למרבה הצער, הוא לא משקיע כראוי בדיון התורני. לאורך המאמר יתברר כי במקרים רבים משמיט הרב קליין חלקים חשובים מדברי הפוסקים הנידונים, ויש שאף מייחס להם את ההפך גמור ממה שכתבו. הוא גם משמיט בשיטתיות את אופן הלימוד של תשובות הפוסקים במסורת הגיור, ולפיכך גם לא משיב לדברים שהוצגו בספר כפי שהם.

כהמשך לכך, הרב קליין לא מזכיר בדבריו כלל את שמו של הרב אליעזר מלמד או אפילו את שם הספר מסורת הגיור. בדבריו גם אין שום הפניות מדויקות לעמודים שבספר או ציטוטים ממנו. כך הרב קליין לא מכוון את הלומד לראות מה שנכתב במסורת הגיור, כדי שיוכל להשוות ולשפוט לפי שיקול דעתו, האם הרב קליין צודק בפרשנות דברי הפוסקים, או שהפרשנות שבמסורת הגיור נכונה. בנוסף, בתגובתו מערבב הרב קליין בין מסורת הגיור ובין ספרים אחרים. מסיבות אלו, וכן בשל העובדה שדבריו נכתבו באופן לא בהיר, קשה מאוד להבין אל מי ואל מה בדיוק הוא מתייחס (ראו עוד להלן בפרק ח). במאמרי השתדלתי להפנות לדברי כל פוסק במקורם, וכן היכן נידונו הדברים בספר מסורת הגיור והיכן במשנת הגר (כל הציונים לספר מסורת הגיור במאמר הם לסדר הפרקים; כל הציונים למספרי עמודים הם לספר משנת הגר).¹

1. יש להעיר כי לאחרונה פרסם הרב ירוחם ארלנגר, עורך הספר משנת הגר, מאמר כנגד דברי המקילים שבמסורת הגיור (המעין 255 [סו"א], תשרי תשפ"ו, עמ' 134-146). במאמר זה אין כמעט חידוש על גבי מה

פרק א – דוגמאות בולטות: ביטול או התעלמות מדברי המקילים

בפרק זה נראה כי כדי לטעון שאין דעה מקילה בגיור ושלא ניתן לסמוך על דעה כזו, הרב קליין דחה לחלוטין דברי פוסקים שהקילו, התעלם מחלק מדברי פוסקים נוספים (מהם ברור שהקילו), תיאר באופן תמוה את דבריהם, או הטעה את הקוראים וכתב דברים הפוכים מדברי הפוסקים עצמם.

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל

בולטת במיוחד תגובת הרב קליין לדברי הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, הראשון לציון ומגדולי הפוסקים בדורות האחרונים. בתשובותיו הקל הרב עוזיאל בפירוש לגייר מי שלא יקיים מצוות (עיינו מסורת הגיור כח, ב-ג; כד, יח; ועוד).² הרב קליין מגיב ש"כל דבריו פלא גדול", "ואין לסמוך על סברא זו אפילו לצירופא בעלמא" (עמ' קכ-קכא). באופן דומה כותב הרב קליין על דברי פוסקים נוספים שסברו בדומה לרב עוזיאל (להלן פרק ג). ועוד כתב שמי שלא יעיין במקורות, עלול לטעות שיש מחלוקת פוסקים בסוגיה, כאשר בפועל העמדה המקילה היא חסרת שחר (עמ' קטז).

נפרט יותר: הרב עוזיאל עסק בפירוש בגרים שידוע שלא יקיימו מצוות לאחר גיורם, וביאר בהרחבה רבה שאף על פי כן יש לגיירם, "שאין תנאי קיום המצות מעכב את הגירות אפילו לכתחלה" (משפטי עוזיאל ז, כ). והבהיר: "גר שקבל עליו המצוות ועונשו, אף על פי שידוע שלא יקיים אותן, מקבלים אותו" (שם ב, נח). הרב קליין הדגיש בצדק משפטים אלו.

אמנם הרב קליין תמה: "היאך נייד [איך התעלם הרב עוזיאל, א"ש] מכל דברי הפוסקים הנ"ל וראשונים ואחרונים כאחד". משום מה מסרב הרב קליין להעלות על דעתו שהרב עוזיאל מפרש אחרת ממנו את דברי הראשונים, כפי שאכן כתב הרב עוזיאל בהרחבה. וממשיך הרב קליין להקשות על ראיותיו: "מה ראה להוכיח מדברי הרמב"ם שם לענין גר שחזר לסורו? הרי דבריו שם אמורים במי שנתגייר בכוונה שלמה, אלא שמצוי הדבר שלאחר זמן חוזרים לסורם מחמת הרגליהם הרעים". גם כאן הרב קליין סמוך ובטוח שהבנתו ברמב"ם היא היחידה האפשרית, ומקשה על

שנאמר במשנת הגר, אם כי שם דווקא פעל כראות וציין שבדבריו הוא מבקש לחלוק על הרב אליעזר מלמד וספרו מסורת הגיור. הרב עמנואל גדג' וידידי חבר מכון הר ברכה הרב אפרים שחור פרסמו תגובות קצרות למאמר זה (שם 256 [סוב,], טבת תשפ"ו, עמ' 90-96). מאמרי מהווה תגובה ארוכה ומפורטת.

2. עוד על שיטת הרב עוזיאל ראו במאמרי של ידידי הרב יאיר וייץ, 'דעת הרב עוזיאל בעניין קבלת מצוות בגיור', 'כיצד הבינו הפוסקים ודיני הגיור את דברי הרב עוזיאל?' והאם מחויב ש"סופם יבואו לידי קיומם?", באתר ישיבת הר ברכה, אדר ב' תשפ"ב; ובקצרה "אע"פ שאינם שומרים דת ומצוות – בשם ישראל יכונו", באתר ערוץ 7, אייר תשפ"ב.

הרב עוזיאל שהבין את הרמב"ם אחרת ממנו.³ עוד מקשה על ראיית הרב עוזיאל מדברי הגמרא שבני בניו של המן לימדו תורה וכו' (סנהדרין צז, ב), שאין ראיה מכאן שגייירו מי שלא ישמור מצוות, ולא מדקדק בדברי הרב עוזיאל שהביא זאת רק כדי להראות שייתכן שיהיו לגרים צאצאים גדולים בתורה, ולכן אין לדחות גרים "דילמא נפיק מהם זרעא מעליא".

באופן תמוה, טוען הרב קליין שהרב עוזיאל סותר את עצמו, שכן בתשובה לגבי אישה שנבעלה לגר שמיד אחרי הטבילה לא הסכים להיות יהודי, כתב: "על כל פנים בנדון דידן, שתיכף אחרי הטבילה לא רצה לשמוע עוד מדת ישראל, הרי שברגע הראשון חזר לסורו. הלכך בעילותיו הם בעילת גוי ועושה את אשתו זונה לאוסרה לכהונה" (משפטי עוזיאל ב, י"ד נו). ומעיר על כך הרב קליין: "וראה שם שחזר על דבריו אלו, שנה ואף שילש לאורך כל תשובתו שם, שאם התברר לנו שכבר בעת הגיור לא היה בדעתו לשמור את המצוות בפועל, הרי הוא נכרי לכל דבר ועניין". ולא שת ליבו שהרב עוזיאל סובר כי "הגיור צריך להיות בכוונה עמוקה להיות יהודי ולהתקשר לתורה" (מסורת הגיור כח, ג), וכפי שכתב: "הגרות הפורמאלית, שאין בה אלא שנוי השם גרידא, אינה רצויה ואינה קיימת לעשות את המתגייר לאיש מישראל לשום דבר" (משפטי עוזיאל ב, י"ד סו). ואילו, כאמור, בתשובה מדובר במי שטבל לגיור אבל לא רצה כלל להיות יהודי, ומי שמקבל על עצמו זהות יהודית, אפילו אם יודעים שלא ישמור מצוות, מקבלים אותו לגיור.

עוד הגדיל הרב קליין לטעון כאילו הרב עוזיאל פסל גיור של מי ש"לא היה בדעתו לשמור את המצוות בפועל" (עמ' קכא). דבר זה לא נזכר כלל וכלל בדברי הרב עוזיאל.⁴

הרב שלמה דוד כהנא

הרב קליין מביא את דברי הרב שלמה דוד כהנא, ראב"ד ורשה, בשו"ת ויען אברהם (מט), ש"ההכרח יאלצנו לקבלם, גם אם יערימו עלינו שהם מקבלים עליהם באמת עול מצוות". הפירוש הפשוט לדברים הוא, שאף אם הגרים הללו אינם מתכוונים באמת לקבל עליהם עול מצוות, ורק מערימים עלינו שהם מקבלים מצוות, יש לגיירם.

3. בשונה מדברי הרב קליין שמדובר "במי שנתגייר בכוונה שלמה", הנושא שבו עוסק הרמב"ם (איסורי ביאה יג, יז) הוא גיורים בעייתיים, ו'חזרה' שם בלשון הרמב"ם משמעותה בד"כ גיור ("שחזרו מאהבה", "שכל החוזר מן הגוים", "והדבר ידוע שלא חזרו אלו אלא בשביל דבר", ועוד), והזכיר 'חזרה' במשמעות שונה רק פעם אחת ("חזר ועבד עבודה זרה"). איני מכיר ביסוס לפירושו של הרב קליין ש'חזרה' היינו שהגר חוזר לסורו. ואכמ"ל.

4. יש להעיר עוד, שלא כדברי הרב קליין שהמתגייר "נכרי לכל דבר ועניין", הרב עוזיאל מחשיב אותו כגר שחזר לסורו, שקידושו קידושו, "אבל לכל שאר הדברים הרי הוא כגוי", שכן דברי המתגייר שאינו רוצה להיות יהודי נאמרו אחרי הטבילה ולא לפני (משפטי עוזיאל ב, י"ד נו).

ומסביר הרב קליין: "פשיטא שלא די בהצטרפות לזהות יהודית, או בקבלת חלות המצוות ללא קיומן חלילה, אלא כך היא כוונת הדברים, שאף שיש חשש שיערימו עלינו, אין בכך כדי לפסול את הגיור, כיון שבסופו של דבר הם 'דברים שבלב ואינם דברים', וככל האמור" (עמ' קיח). כלומר, לפי הסברו, גם אם הגר אינו מתכוון לשמור מצוות, הגיור כשר, שכן אלו דברים שבלב. ובמילים אחרות, מי שמסתבר שלא יקיים מצוות – ניתן לגיירו.

בעניין זה מודה הרב קליין לעיקרי התיאור העובדתי המובא במסורת הגיור. עיקר טענתו, אם כן, היא שהרב כהנא לא הקל בהגדרת קבלת המצוות. בעניין זה, וכן בפוסקים נוספים שכך הסביר הרב קליין, נרחיב בפרק ד.

על כל פנים, בתשובת הרש"ד כהנא מבואר רק שיש חשש שהגרים אינם מתכוונים לשמור מצוות, אך לא מבואר מה הסיכוי לכך. ואולם במקומות אחרים כתב הרש"ד כהנא לגייר גם מי שלמיטב הבנת בית הדין לא ישמור מצוות: "אותם המתאמצות ביותר אין לדחותן, אם מתחייבות עצמן בכל תוקף לנהוג בדת ישראל, הגם שלפי הבנתנו החיצונית לא יקיימו הבטחתן, אבל מכל מקום על פי דין התחייבותם יש לה תוקף" (נחמת שלמה נא), ובתשובה אחרת הסיק כי "אם אומרים בפה או בכתב שמקבלים עול מצוות, הגם שידוע שלא יחזיקו – אין מרחקין אותם בשעת הדחק" (נחמת שלמה לה). אם כן, לפלא על הרב קליין, שעל אף שבמסורת הגיור (כה, ד) צוינו ונידונו תשובות רבות של הרב כהנא מספרו נחמת שלמה, בחר להתמקד דווקא בתשובה אחת שלו שהובאה בשו"ת אחר.

הרב שלום מרדכי הכהן שבדרון

הרב שלום מרדכי הכהן שבדרון המהרש"ם, מגדולי הפוסקים בגליציה, לאחר שדן והעלה שמותר לגייר נשים נכריות שנישאו ליהודים, התייחס לשאלת גיור ילדיהן של הנשים, וכתב כי "מה שאבותיהם מרגילים אותם לכתוב בשבת קודש וכדומה, אין זה מחאה, כי מעשה אבותיהם בידיהם, ואומרים מותר וכתינוק שנשבה בין העכו"ם דמי" (שו"ת מהרש"ם ו, קט). נשים לב, מדובר בבית שהילדים שגדלים בו אינם יודעים שאסור לכתוב בשבת! אם כך ברור שלא מדובר בבית שבו נשמרת השבת. עניין זה לא הפריע למהרש"ם להתיר לגייר אישה שידוע לו שזה הבית שתבנה (עיינו מסורת הגיור כ, ו; י, ז).

אולם אחר שהרב קליין מביא את דברי המהרש"ם שכתב שגיור הנשים הללו אינו גיור לשם אישות, "דבכהאי גוונא שביד הבעל להשתמד ר"ל, אם כן כשהאשה מתגיירת הוי לשם שמים", הוא כותב שההסבר הנזכר במסורת הגיור מופרך (עמ' קיז). הוא לא משלים את טענתו, אבל ייתכן שכוונתו שכיוון שהאישה מתגיירת לשם שמים, הרי שהיא מתכוונת לשמור מצוות. זו טענה תמוהה למדי. היא גם סותרת

דברים ברורים שהוא כותב לאחר שני עמודים, שחיבור שתי הסברות הללו יחד דהיינו גיור לשם אישות ואי-שמירת המצוות, "הוא דבר שאין בו טעם, שכן הלכות נפרדות הן שדיניהן וגדריהן חלוקים" (עמ' קיט).

על כל פנים, הרב קליין מסיק שדברי המהרש"ם על הילדים שאינם יודעים שאסור לכתוב בשבת, "הוא משום שגם יהודים שומרי מצוות לא היו מקפידים באותם ימים בכל דבר, ויש ששלחו ילדיהם לבית הספר בשבת אף שהשבת נשמרה בבייתם". אולם הוא שוב טועה, שהרי אם השבת נשמרה בבייתם (טענה שגם לה אין ביסוס), הרי הם יודעים מאיסור כתיבה בשבת ויש כאן מחאה לכשיגדלו, היפך דברי המהרש"ם שכתב שהם כ"אומר מותר" וכתיונות שנשבו.

בסיום דבריו הטעה הרב קליין את הקורא לחשוב שהמהרש"ם דיבר בפירוש על קבלת המצוות בפועל: "שפתיו ברור מיללו שהנימוק להכשרתו את הגיור, הוא משום שאין הכרח שאין כוונתן של אותן הנשים שלמה בקבלת המצוות בפועל, כפי שכתב שם". ועוד הגדיל לעשות כשביאר שהמהרש"ם הכשיר את הגיור בגלל ש"אין הכרח" שאין כוונתן שלמה בקיום המצוות, ולכן הכליל את המהרש"ם תחת הכותרת "דברים שבלב אינם דברים". אמנם, המהרש"ם לא הזכיר כלל ש"אין הכרח", "דברים שבלב", ואפילו לא "קבלה" (למעט קבלת בית הדין את המתגייר).

כיוצא בזה בדברי פוסקים רבים הרב קליין הכניס בדבריהם שהם כתבו שהגר מתכוון לשמור את כל המצוות, וזאת גם כאשר אין לכך זכר בדבריהם, וכפי שנראה להלן פרק ה.

הרב דוד מועטי

ביחס לדברי הרב דוד מועטי, מגדולי הפוסקים באלג'יריה, כותב הרב קליין: "וראה עוד שו"ת צוף דבש (י"ד סי' נו) שהיה אף הוא מגדולי רבני צפון אפריקה, והחמיר בעניין זה לא רק לענין קבלת מצוות, אלא גם שלא לגייר גרות לשם אישות, ובת זוג נכריה שהתגיירה, צידד לאוסרה להנשא לבן זוגה לאחר הגיור" (עמ' קכד). אלא שהמעין בתשובה יגלה דברים הפוכים. ראשית, בצוף דבש לא דיבר כלל על קבלת מצוות. ושנית, ממש היפך דברי הרב קליין, קבע שיש לגייר בת זוג של יהודי ולחתן אותם. וכך כתב בסיכום התשובה: "משום הני טעמי, ודאי כשתבא להתגייר מקבלין אותה, ועושין לה כדין כל הבא להתגייר, אלא שמפרישין אותה ממנו ג' חדשים כדין הבא להתגייר הוא ואשתו... ואח"כ נושא אותה בקידושין וכתובה כדין ישראל" (עיינו מסורת הגיור כה, ב; י, יט).

פרק ב - התעלמות מדברי רבנים שהקילו

בספר משנת הגר עוסק לעתים בדברי הפוסקים שהובאו בספר מסורת הגיור, אולם

מתייחס בדבריו רק לחלק מדברי אותם פוסקים, ועל יסוד המקורות החלקיים טוען שמאותם פוסקים אין ראייה שהקילו. אולם במסורת הגיור הוצגו מקורות הפוסקים במלואם. המקורות השלמים מלמדים שאותם רבנים הקילו בגיור, כלומר גיירו גם מי שמסתבר שלא יקיים אורח חיים דתי.

פולמוס הרבנים בקובץ 'תבונה'

בכתב העת התורני "תבונה" שנדפס בקובנה ופרנקפורט הובאה בשנת תרפ"ב שאלה מארצות הברית, האם ניתן לגייר בשעת הדחק גיורים בעייתיים. אחת הבעיות המתוארות בשאלה הייתה שמירת המצוות: "במדינה זו רובם הם מחללי שבת רחמנא ליצלן, ולכתחילה אינם מקבלים עליהם עול כל התורה, מפני שהרבה דברים כבר נחשב להם להיתר". שלושה מהרבנים שענו לשאלה זו והתירו את הגיור – הרב שמואל ילוב, הרב שלמה נתן קוטלר והרב יחזקאל אברמסקי – לא עסקו בשאלת שמירת המצוות (עיינו בהרחבה במסורת הגיור כב, יב; כו, כד-כו).

ועם זאת, לדעת הרב קליין אין ללמוד מהם שהקילו בהגדרת קבלת המצוות, שכן כוונתם "שכאשר הגר אינו מקבל את דברי הרבנים בפרטים מסוימים, אשר הוא חושב בטעותו שאינם אלא חומרא בעלמא, אין בכך כדי לעכב את הגיור" (עמ' קכב). לפי הסברו, הגרים לא האמינו שנאסר עליהם לחלל שבת וחשבו שאלו חומרות סתם, כי כאמור "הרבה דברים כבר נחשב להם להיתר". נדגיש, למרות שהרב אומר לאותו הגר שאסור לחלל שבת, כיוון שאותו גר חושב שזו לא חובה – ניתן לגיירו. כך מבקש הרב קליין לדחות את הראיה שהרבנים הקילו לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי (על דרך הסבר זו ראו בהרחבה להלן בחלק השני של פרק ד).

הרב בן ציון חיים נטלוביץ, רב בליטא ובארצות הברית, היה היחיד שהתיר וגם נימק מדוע יש לגייר למרות שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי. הוא נימק שלמרות בעיית שמירת המצוות, "אין עכוב בזה, דדוקא אם משיירים הם בעת הקבלה, שמתנה בפירוש שאין מקבל עליו – זה נקרא עכו"ם שבא לקבל חוץ מדבר אחד, שאין מקבלין אותו. אבל אם הוא מקבל עליו הכל, ואין משייר בקבלתו – הרי הקבלה היתה בשלמותה. שהעיקר היא קבלת המצוות, והוא קיבל הכל ולא משייר" (תבונה ב, טו). אבל הרב קליין מתעלם מדברים אלה, וכותב שכוונת אותם רבנים, כולל הרב נטלוביץ עצמו, לסברה אחרת.

הרב יחזקאל אברמסקי

ביחס לדעת הרב יחזקאל אברמסקי, בעל חזון יחזקאל, הרב קליין כותב שהיא הובאה "באופן מסולף", "כביכול סבר שקבלת המצוות אינה מעכבת, ואף לכתחילה די לנו בכך שהגר מקבל על עצמו 'תרבות וזהות יהודית', וניתן מקור לכך ממאמרו

המובא בקובץ מאמרים (עמ' קה ואילך). אמנם המעיין שם ימצא היפך הדברים ממש... (עמ' קכג).

האמת היא שבעניין זה מסלף הרב קליין לגמרי את הדברים בספר מסורת הגיור (י, ב, י; כב, יב), שכן הרב אברמסקי מופיע ברשימת הרבנים המחמירים שלא לגייר מי שלא יקיים אורח חיים דתי, ובדיעבד סוברים שהגיור תקף, עם הערה שיש ספק, אולי היה מסכים לגייר מי שצפוי לקיים אורח חיים מסורתי. המאמר שהרב קליין מביא, הוא הוא המקור במסורת הגיור לקביעה שהרב אברמסקי מחמיר. ועוד מגדיל לעשות הרב קליין, ובמקום אחר כותב שבמאמרו ביאר הרב אברמסקי שגר כזה אין גרותו כלום, אף שבמאמר אין לכך זכר (עמ' קיב).

ואמנם, כפי שראינו לעיל בפרק זה, כ-14 שנה קודם לכן השיב הרב אברמסקי לשאלה על גיור נוכריות שנישאו לישראלים, ש"במדינה זו [ארצות הברית] רובם הם מחללי שבת רחמנא ליצלן, ולכתחילה אינם מקבלים עליהם עול כל התורה, מפני שהרבה דברים כבר נחשב להם להיתר" (תבונה ב, כה). הרב אברמסקי השיב שמותר לגייר, דן בגיור לשם אישות ונטען, ולא התייחס לבעיה לכאורה של קבלת מצוות. מכאן הוסק במסורת הגיור שהרב אברמסקי "בתחילה היקל לגייר לשם 'זהות יהודית'". הרב קליין בוחר להתעלם מהמקור הזה, ובמקום זאת מציג באופן מסולף את הדברים שבמסורת הגיור על דעת הרב אברמסקי.

הרב אליהו גוטמכר

הרב אליהו גוטמכר, רבה של גריידיץ, הורה לגייר גם מי שספק אם תקיים הלכות נדה, שכן "המכשול נדה ספק, ואיסור נדה דרבנן [אם נגייר אותה. א"ש], וחיוב מלקות מן התורה ודאי [אם נסרב לגיירה, א"ש], ואין ספק מוציא מידי ודאי" (אדרת אליהו סי' פה). ודברי חז"ל שהגרים מחטיאים את ישראל לא שייכים "בזמן הזה אשר מתערבין ולמדין מן הנכרים די והותר", והגרים מדקדקים יותר מצדדים רבים. והוסיף: "ושמעתי הרבה נשים גיורות שנכנסו לדת רק בשביל לחתן בישראל, והיו אחר כך מדקדקין בכל דיני ישראל בדרך הפלא", כלומר שבכל גיור יש מקום לתקווה אולי תשמור המתגיירת אורח חיים דתי, למרות שהרוב לא שומרות (עיינו מסורת הגיור יח, ג; י, יז).

והנה באופן תמוה, הרב קליין כותב שהסבר זה הוא "היפך דבריו ממש, שלא כתב אלא שלא להמהר לדחות בלא בירור היטב, משום שמצינו לכאלו שמקבלות עליהן עול מצוות בשלמות, ואת אלו יש לקבל בחיבה" (עמ' קיח). הוא מטעה את הלומד לחשוב שהרב גוטמכר כתב שיש לערוך "בירור היטב" ואז לגייר. לדברים אלה אין מקור. הרב גוטמכר דווקא כתב בפירוש בסוף התשובה שאין להתעכב בבירורים, "דאין שום ישוב הדעת בדבר הזה, ורק להקדים להמצוה בכל האפשרי".

הרב קליין גם בוחר להתעלם מהוראת הרב גוטמכר לגייר מי שספק אם תשמור נדה. רק בסוגריים כותב: "ואף אם נאמר שכלל בדבריו שלעיתים יהיו מהן שלא היתה כוונתן שלמה בקבלת המצוות, מכל מקום ודאי אחר כל הברור הזה אין כאן אלא דברים שבלב". ושוב, הרב גוטמכר לא אמר לעשות את ה"ברור היטב", אלא הרב קליין טוען שלפי דבריו כך צריך לעשות. ודאי וודאי שאין יסוד לטענה שהרב גוטמכר נשען על סברת דברים שבלב, אותה לא הזכיר כלל בתשובותיו בגיור.

הרב מרדכי הלוי הורוויץ

הרב מרדכי הלוי הורוויץ אב"ד פרנקפורט כתב לגייר בן של יהודי ונוכרייה, וגם את האם הנוכרייה אם תרצה. ואמנם האב הצהיר שלאחר שאשתו תבריא היא תתגייר ויקפידו על כשרות בביתם, וברצונו לחנך את הילד ליהדות, אולם בפועל הרב הורוויץ כתב שקשה לו להאמין שכך יהיה, שכן "אף שאביו אומר שברצונו להוליכו על דרך אבותינו, וגם בעצמו רוצה מהיום והלאה למנוע מאיסור מאכלות אסורים וכדומה – מכל מקום מי יאמין לשמועתו? הלא אין לו חזקה! ואדרבה, הוא בחזקת עובר על איסורי תורה עד היום!" (מטה לוי יו"ד נד-נה; עיינו מסורת הגיור יח, יא; י, יז).

הרב קליין מציג בפני הלומד רק חלקים מדברי הרב הורוויץ. הוא לא מביא את דבריו ביחס לסיכויים הקלושים של שמירת המצוות בעתיד, אלא רק את דבריו שאין לתלות את מילת הבן לשם גיור בגיור של האמא, שכן "אם תולים את מילת הבן בגיורה יש לחוש שאין כוונתה לשם שמים" (מטה לוי שם). ומסביר הרב קליין ש"הדבר [תליית גיור האם במילת הבן, א"ש] יצור חשש שאין כוונתה לשמור מצוות" (עמ' קכב). האם זו התמונה המלאה של התשובה? הרב קליין מתעלם מדברי הרב הורוויץ שהובאו במסורת הגיור, שאין להאמין שישמרו מצוות לאחר הגיור.

הרב ישראל הלוי בארי

במכתב אל הרב גדליה פלדר מטורונטו, כתב הרב ישראל הלוי בארי, רבה של נס ציונה, "שלפעמים מגיירים גדול הנמצא בקיבוץ חפשי [חילוני, א"ש], שידוע לנו בבירור שתיכף אחרי גירותו לא יקיים אפילו מצוה אחת מן המצוות. וגם קבלתו אינה אלא מן השפה ולחוץ", וכן "שאנו [כלומר בית הדין הרבני, א"ש] מגיירים נשים שבודאות אנו יודעים שאינם מתכוונים לשמור על טהרת המשפחה, ואין תמים שיאמין להם בכגון זה, ובכל זאת אין אנו חוששים לזה" (נחלת צבי א עמ' קס).

כיצד הדיינים מגיירים אנשים שלא ישמרו טהרת המשפחה? הרב בארי הציג הסבר חדש: "ולולי דמסתפינא הייתי אומר חידוש גדול בענין זה, דהא דבעינן קבלת מצוות, אין הכוונה שיקבל עליו 'לקיים' את המצוות ואינו גומר בדעתו לקיים המצוות אין זה קבלה. אלא הכוונה היא כניסה ליהדות שיש לה מצוות כאלו, והוא מסכים

להיות יהודי ככל היהודים שמצווים במצוות כאלו, אף שאינם מקיימים, הרי הם צפויים לעונש מן השמים או בידי אדם. אבל אין הכוונה שמתחייב לקיים המצוות... גם זה בכלל קבלת מצוות הוא" (עיינו מסורת הגיור כח, כ; י, טז).

ואילו הרב קליין כותב כי הרב בארי "הדגיש חזר והדגש שאין לו ראייה לסברתו, ואינו דן בזה הלכה למעשה אלא בתורת שאלה בלבד" (עמ' קיב). בכך מתעלם הרב קליין מהעדות הברורה שכתב הרב בארי, שהדיינים בארץ מגיירים בפועל מי שבוודאות לא יקיימו מצוות כראוי. העדות הברורה הזו הודגשה בספר מסורת הגיור ולא ברור מדוע הרב קליין מתעלם ממנה. הרב ישראל בארי עצמו היה דיין בבית הדין האזורי ברחובות ועסק בגיור בפועל. בנוסף, בשנת תשל"א הוחלט להעמידו בראש בית דין לגיור ארצי, לצד הרב משה מלכה והרב חיים דוד הלוי ותחת הראשון לציין הרב יצחק נסים, במגמה לזרז את הגיור בארץ (מסורת הגיור שם).

הרב יהודה ליב צירלסון

הרב יהודה לייב צירלסון, רבה של קשינב ומראשי אגודת ישראל, נשאל מברזיל על גיור נשים, והורה לגיירן (עצי הלבנון י"ד סג). כיוון שהרב צירלסון לא עסק ברמת שמירת המצוות, וכיוון שהרמה הדתית באותה קהילה יהודית היתה בכי רע, בלי קהילות דתיות ובלא רבנים, מובן שהתיר לגיירן למרות שמסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי (עיינו מסורת הגיור כג, ד; י, יח).

כיצד מתרץ זאת הרב קליין? לדעתו, מכיוון שהרב צירלסון הסביר שמאחר שהנשים כבר נישאו ליהודים על פי חוקי המדינה הרי שאין כאן גיור לשם אישות, ונמצא שהרצון להתגייר הוא רצון שלם שאין בו פנייה. אבל אין בכך מענה לרמה הדתית האפסית של המתגיירות. בנוסף, הרב קליין מכניס בפיו של הרב צירלסון נימוק שלא נכתב, שהגיירות "אף שאינן יודעות עתה משמירת המצוות כלום, אומדנא היא שלכשידעו יקיימו" (עמ' קכב). לדברים אלה אין מקור.⁵

יתרה מכך. הרב קליין לא מתייחס לכלל דברי הרב צירלסון. במענה לרב חיים מן (מען) הסכים הרב צירלסון שיש מקום שלא להפיץ בארגנטינה את הספר עצי הלבנון, שכן עלולים ללמוד ממנו להתיר את הגיור, ובארגנטינה תיקנו הרבנים שלא לגייר,

5. הרב קליין כותב שהרב צירלסון "ביאר שכך היה המעשה בהלל, שכיון שראה בו שכוונתו ומגמתו לקיים מצוות ה' בשלמות אלא שאינו יודע עתה את פרטיהן, קיבלו לקהל ישראל". אלא שהרב צירלסון הסביר בפירוש שהלימוד ממעשה הלל הזקן נוגע לגיור לשם מטרה (פנייה) חיצונית, ש"אפילו במקום פניה מפורשת סמך הלל על נטית שזו הפניה תתאפס בעתיד לאחר הגיור" (עצי הלבנון סג), כל שכן במקרה המדובר "שהפניה סרה כבר מאותן הנכריות קודם גיורן". איזו פניה סרה מאותן הנוכריות? הרצון להתגייר כדי להשיג את האפשרות החוקית להינשא, שזו מטרה חיצונית. כעת, משניתן להינשא גם ללא גיור, הפך הגיור למעולה יותר מאשר הגר של הלל.

שכן כמעט כל הגרים בה היו מחללים שבת ואוכלים מאכלים אסורים. אם כן, עולה שהרב צירלסון סבר שהגרים בברזיל דומים לגרים בארגנטינה, אלא שבארגנטינה תיקנו הרבנים שלא לגייר והרב צירלסון סמך על שיקול דעתם במקומם (מסורת הגיור שם).

פרק ג – ביטול דברי רבנים שהקילו

בהתאם לשיטתו שאין מקום בהלכה לעמדה שמקילה לגייר מי שמסתבר שלא יקיים אורח חיים דתי, דוחה הרב קליין דברי פוסקים שכתבו לגייר במצב כזה. הוא כותב ש"עלול המעיין [בספר מסורת הגיור, שהרב קליין לא מזכיר את שמו, א"ש] שאין עיתותיו בידו לעיין במקור הדברים, לטעות ולסבור שאכן יש בענין זה מחלוקת בין הפוסקים, והמיקל יש לו על מי לסמוך, ואלו דברים שאין להם שחר" (עמ' קטז). לעיל פרק א הבאנו את דברי הרב עוזיאל. הרב קליין דוחה את עמדתו כ"פלא גדול" ו"כל ראיותיו תימה גדולה" (עמ' קכ-קכא). בפרק זה נדון בדברי פוסקים נוספים שהרב קליין דוחה את עמדתם.

הרב משה דריהם

הרב משה דריהם מגדולי ג'רבה וטבריה כתב בדומה לרב עוזיאל, "דקבלת המצות אין הכוונה שהוא מוכרח לקבל עליו את כל המצות לקיימם, אלא לקבל עליו כל מצות תורה, ושם יעבור הוא מקבל על עצמו ליענש העונש שמגיע לו" (והשיב משה יו"ד נ; ראו מסורת הגיור כח, י; טז).

והרב קליין תמה, איך ייתכן שייסבור כך הרב דריהם, הרי "הם [דברי הרב דריהם] דברי תימה שכן קבלת מצוות בודאי ענינה העיקרי הוא האמנת הדברים והקבלה בלב, וכאשר אדם מצהיר שהוא מקבל עליו את חלות החיוב ואת העונשים הכרוכים באי קיום המצוות, ואעפ"כ אין בדעתו לקיימן, הם דברים של לעז וקלס, ובהכרח אינו מאמין באמיתות התורה" (עמ' קכא). הרב דריהם הרי הסביר את משמעות המונח "קבלת מצוות", אבל הרב קליין לא מתמודד עם הסבר זה, אלא רק חוזר על עמדתו ההפוכה.

הרב דריהם נשען גם על דברי הרב חיים עוזר גרודזינסקי האחיעזר, "במי שמקבל עליו כל המצוות, רק שבדעתו לעבור לתיאבון – אין זה חסרון בדין קבלת המצוות" (אחיעזר ג, כו). אבל, לדעת הרב קליין, "האחיעזר לא אמר אלא שאדם המקבל עליו את כל המצוות באופן מוחלט לשמור ולעשות ולקיים, אלא שהוא יודע בעצמו שיעבור על חלקן לתיאבון ולא יוכל לכלוא עצמו ולהמנע מכך, ורצונו דעתו ומגמתו להצליח להתגבר על יצרו הרע במשך הזמן, ולכן אין חסרון בקבלתו". כלומר, הרב

דריהם מביא מדברי האחיעזר הוכחה לשיטתו, שקבלת המצוות עניינה להאמין בהן, והרב קליין מנסה לדחות את הוכחתו בעזרת הסבר שונה בדעת האחיעזר.

במילים אחרות, בתור מענה לדברי הרב אליעזר מלמד שהרב משה דריהם הוא אחד הפוסקים שהקילו, טוען הרב קליין שאין לסמוך על שיטת הרב דריהם. כך לא ניתן לפתח דיון תורני סדור. הרב דריהם ביסס את דבריו בהרחבה, על יסוד שיטת הרב עוזיאל ואחרים. העובדה שהרב קליין סבור אחרת על מהות קבלת המצוות אין בכוחה לבטל את דברי אותם פוסקים.

אגב, העובדה שבמקום אחד מבין הרב קליין היטב את דבריו הברורים של הרב דריהם, לא מפריעה לו להביא את דברי הרב דריהם במקום אחר בפרשנות שונה, כאילו דעתו שכוונה לשמירת מצוות בפועל מעכבת: "דדוקא אם קיים מצוות זמן מה ורק אחר כך חזר לסורו דינו כישראל מומר, והוסיף לדינא כדברינו, דאף אם מיד לאחר הגיור עבר כמה עבירות לתיאבון, כל עוד הוא שומר מצוות רבות ונוהג כישראל בכמה וכמה דברים – לא בטלה גרותו, דעדיין אין מעשיו הרעים מוכיחים שלא קיבל עליו מצוות בלב שלם בתחילה" (עמ' קלה). בדברים אלו מסתמך הרב קליין על דברי הרב דריהם בתחילת תשובתו, כאשר בחצי השני שלה דחה הרב דריהם את חציה הראשון (והשיב משה נא).

הרב יעקב מסקין

הרב יעקב מסקין, מהרבנים החשובים ברוסיה וארצות הברית, דן על המנהג באמריקה שמקבלים גרים, והזכיר כי "יש שרוצים לומר, דכיון דאינו משמר את המצוות לאחר מילה וטבילה וקבלת המצוות – הוי כאילו אינו מקבל את כל המצוות". אולם דחה זאת וכתב ש"הקבלה היתה על כל המצוות, ואחר כך כשאנו משמר את המצוות – הוא נענש על זה כמו ישראל גמור מבטן ומלידה, שנענש על שאינו שומר מצוות התורה. אבל בעת מעשה, מקבל על עצמו ליכנס תחת כנפי השכינה, דהא מניח את עצמו למול לשם גירות ומקבל להיות יהודי גמור לאלקיו ולתורתו ולעם ישראל, ולכך מהני" (אבן יעקב, חגיגה חלק השו"ת מד; עיינו מסורת הגיור כו, כא; י, יז).

דבריו ברורים, וגם הרב קליין מסביר כך את דבריו, "שאכן אין צורך שיקבל עליו לשמור המצוות בפועל, ודי בכך שיסכים בדעתו שיחול חיובן עליו" (עמ' קסא). אבל הרב קליין דוחה את דעתו, וכותב כי "דעה זו אינה להלכה, ולעולם לדינא צריך קבלת מצוות בפועל לשמור לעשות ולקיים". אולם עובדה היא שדעה זו נאמרה להלכה בידי הרב מסקין ואחרים.⁶

6. הרב קליין מוסיף שנראה לו שהרב מסקין חזר בו, שכן באבן יעקב על ר"ה (סי' קעג) "כתב שקיבל על עצמו לחדול מלעסוק בגיור, מחמת החשש לגיורים שאינם כשרים, וכנראה היה חששו שאינם מקבלים על עצמם

רבנים שמוכח מדבריהם שהגיוור תקף גם כשלא ישמרו חלק מהמצוות

כיוון שלדעת הרב קליין גיוור של מי שלא התכוון בעת הגיוור לשמור מצוות אינו תקף ובטל למפרע כאילו לא היה מעולם, ואין שום אפשרות אחרת להבין את ההלכה בעניין, הוא התקשה בדברי פוסקים שהורו שלא לגייר אדם שלא עתיד לשמור מצוות, ועם זאת סברו שאם בכל זאת יבוצע הגיוור, הוא יהיה תקף. לרב קליין אין תירוץ לדבריהם, והוא מסתפק באמירה שהם הורו שלא לגייר ולכן לא אמרו שהגיוור לא תקף, כל זה למרות שמדבריהם ברור ומובהק שהגיוור תקף.

הרב רפאל שפירא

כתב הרב רפאל שפירא ראש ישיבת וולוז'ין: "אם יגיירו אותה הוי קלקול טפי, דהא אנשים כאלו בודאי לא ישמרו איסור נדה, ואם בא עליה בנדותה בגיורתה – אינו חייב משום נדה מן התורה, אבל אם תתגייר – יתחייבו שניהם משום נדה מן התורה" (תורת רפאל ג, מב). הרב שפירא הדגיש שאם הגיוור יתבצע הרי שיהיה תקף, והמשמעות היא איסורים חמורים עוד יותר שיעברו הן הגיורת והן בן זוגה. ברור שהוא לא סבר שבדיעבד גיוור של עוברת עבירות – בטל (עיינו מסורת הגיוור כב, ב; י, יב). מקשה אפוא הרב קליין על עצמו: "ומשמע דס"ל שיש משמעות לגיוור זה אף שיודעים אנו בה שלא תקפיד על איסור חמור זה של נדה" (עמ' קכ), ומתריך, "ומכל מקום לא ניתן ללמוד הלכה מדבריו הקצרים הללו, שהרי בלאו הכי כתב שם שלא לגיירה, ולא טרח לפרט כל עניני הגיוור ודיניהם". לדבריו, כיוון שהרב שפירא הורה שלא לגייר, הוא כתב דברים שאינם נכונים ("אם תתגייר יתחייבו שניהם משום נדה"), שהרי אם תתגייר בלא כוונה לשמור איסור נדה גיורה בטל.

הרב משה גרינוולד

עוד דן הרב קליין בדברי הרב משה גרינוולד, מגדולי הפוסקים בהונגריה, שסבר שאין לגייר מי שלא ישמור מצוות כראוי, אבל לא כתב שהגיוור בטל (ערוגת הבושם יו"ד

שמירת המצוות כראוי" (עמ' קסא). אמנם, מדברי הרב מסקין, ברור שלא התכוון לפסול את הגיורים, אלא שהוא אישית התחמק מלעסוק בהם מחמת הבעיות שבהם. זו לשונו: "והמנהג באמריקא, ומעשים בכל יום, שבאים נכרים ונכריות אצל הרבנים להתגייר עצמם, ובכל פעם שבא לידי מעשה גירות – לבי נוקפי מפני כמה חששות, ולכן גדרתי גדר בעדי שלא לקבל בשום אופן מעשה גירות. אף שכתבתי בספרי אבן יעקב על מס' חגיגה בחלק שו"ת סימן מ"ד טעמים ומקורים להיתר קבלת הגרים, אבל את נפשי הצלתי ב"ה, ואיני רוצה לקבל לא הן ולא שכן". למרות שכן המנהג, הרב מסקין לא העיר שהרבנים המגיירים טועים ולא קבע שהגיורים הללו לא תקפים, אלא רק שהוא נמנע מלגייר. הוא גם מזכיר את דבריו הראשונים, ולא חוזר בו מהם. יש להעיר גם על הנחתו של הרב קליין, שנראה שחששו של הרב מסקין היה שהגרים לא מקבלים מצוות כראוי. אבל ייתכנו חששות נוספים שבגללם נמנע מלגייר. לדוגמה, במסורת הגיוור הובא ש"אולי משום שראה שברוב המקרים הגיורים לא הועילו, והזוג התנתק מהיהדות לגמרי והתבולל".

קכד). במסורת הגיור נאמר שמכך ש"לא כתב [ערוגת הבושם] שגם אם יגיירו אותו, כיוון שאינו מתכוון לשמור מצוות גיורו בטל – הרי שבדיעבד הגיור תקף" (כא, יב; י, יב). אבל לדעת הרב קליין "אין מקום לדקדוק זה... שהרי בלאו הכי הוא אסר את הגיור הזה מכל וכל, והיאך ניתן לדקדק משתיקתו?" (עמ' קכ).

ראשית, המעיין בדברים יראה שערוגת הבושם אמר רק שלא כדאי לגייר. אם היה סבור שהגיור לא תקף, מדוע לא אמר זאת?! עיינו על כך בהרחבה במסורת הגיור (ט, ז). שנית, הרב קליין מתעלם מטיעון נוסף שהובא במסורת הגיור, שערוגת הבושם הדגיש שהגר "קרוב לוודאי שיחלל שבתות ויתנהג כגויי הארצות כמקדם", וזה נחשב "להכניס עצמינו בזה להוסיף על הכללות ישראל שאת וספחת". כלומר, ערוגת הבושם סבר בבירור שהמתגייר יהודי, בדיעבד, ובהתאם לכך הצטרפותו לעם ישראל תהיה שלילית. לא ברור כיצד הרב קליין מתעלם מציטטות אלה.

פרק ד – מחלוקת כוזבת עם הרב מלמד

במסורת הגיור פרק ז הוצגה המחלוקת על הגדרת משמעות "קבלת המצוות" בגיור. בסיום פרק זה הובאו שני הסברים נוספים לדעת המקילים בגיור, הראשון שאין להתייחס אלא לקבלת המצוות הפומבית ו"דברים שבלב אינם דברים" (יש להתייחס רק למה שהגר אומר בפיו ולא לכוונותיו הכמוסות בלב), והשני שקבלת המצוות היא בהתאם למצב הדתי של יהודי המקום שאליו נכנס המתגייר. כפי שראינו, הרב קליין סבור שאין ולא יכולה להיות מחלוקת על משמעות קבלת המצוות (עמ' קטז). על כן בדבריו, כאשר הוא מציג דברי פוסקים שהקילו, הוא טוען שהם נסמכו על שני ההסברים הנוספים (דברים שבלב בעמ' קיז-קיט, קבלה בהתאם ליהודי המקום בעמ' קכד-קכה), ולא על סוגיית משמעות קבלת המצוות. ממילא טוען הרב קליין שאין מקור לעמדה שהציג הרב מלמד.

אולם, מה נטען במסורת הגיור? הטענה היסודית היא במישור המציאותי: פוסקים רבים הקילו לגייר קרובי משפחה של יהודים שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי. הרב קליין מסכים עם הטענה הזו, אלא שהוא טוען שהנימוקים של אותם רבנים שגיירו לא היו מתחום הגדרת קבלת המצוות. ועם זאת בפועל המסקנה הלכה למעשה היא אחת והיא מוסכמת: רבנים אלו גיירו אנשים שמסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי. בסוגיה העובדתית נראה שאין כל מחלוקת.

אף על פי כן, הרב קליין מציג רושם שגוי בפני הקורא. הוא מציג שורת מקורות מדברי הפוסקים שהובאו בספר מסורת הגיור, וטוען שהם לא הקילו בהגדרת קבלת המצוות, למרות שבספר מסורת הגיור לא נטען שהם הקילו דווקא בגלל עמדתם בקבלת המצוות; מה שנאמר והודגש הוא רק השורה התחתונה העובדתית, שהם הקילו לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי. מכוח אותה מחלוקת שווא, מציג

הרב קליין רושם כאילו הוא דוחה את "שיטת" מסורת הגיור. בפרק זה אעסוק במקורות הללו, ואראה שברור שאותם פוסקים גיירו אנשים שלא צפויים לשמור אורח חיים דתי. ממילא יש בהם כדי לבסס את הטענה היסודית של מסורת הגיור המוסכמת גם על משנת הגר: הפוסקים גיירו אנשים שמסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי.

דברים שבלב אינם דברים

בשורות הבאות נדון בדברי פוסקים שהרב קליין מסביר שנשענו על סברת "דברים שבלב אינם דברים" (קידושין מט, ב). אנו נראה כי סברה זו אינה מבוססת בדברי רובם. יתרה מכך, כפי שהדגשנו, אנו נראה כי בפועל אותם פוסקים הקילו לגייר גם מי שלא צפויים לשמור אורח חיים דתי.

הרב מרדכי דב איידלברג

הרב מרדכי דב איידלברג, מפוסקי ליטא, דן בגר שמתגייר בשביל כבוד משפחתו, כאשר "רק שם ישראל יקרא עליו, ואחר כך ינהיג את עצמו כבתחלה", וכתב שלמרות בעיית הגיור לשם מניעים חיצוניים, מנהג הרבנים לגייר במקרים דומים והדין הוא ש"היכא דהיתנה קבלה גמורה, שפיר חשיב גר ואם אינו שומר יהדותו אחר כך הוי כמו שארי יהודים מפירי חוק תורתנו הקדושה" (חזון למועד סי' ו; עיינו מסורת הגיור כב, יד; י, טז).

אבל הרב קליין הניח בפיו טענות וסברות. תחילה כתב שבחזון למועד "צייד שאפשר שמחלוקת ראשונים היא אם קבלת המצוות מעכבת בחלות הגרות, והביא בזה שיטת הב"ח בדעת הרמב"ם" (עמ' קיט). לדברים אלה אין זכר בחזון למועד. ובהמשך, לא ברור על יסוד מה, הסיק כי "עיקר טעמו ונימוקו [של הרב איידלברג, א"ש] הוא משום שבמקרה שבא לפניו אין אומדנא ברורה שאינו מקבל עול מצוות על מנת לקיים". אולם בחזון למועד לא דיבר על אומדנא, לא על דברים שבלב, ובוודאי שלא על קבלת מצוות על מנת לקיים, אלא על מי ש"רק שם ישראל יקרא עליו, ואחר כך ינהיג את עצמו כבתחלה", כלומר מי שלאחר הגיור יקרא לעצמו "יהודי" ולמעשה יתנהג כנוכרי.

הרב מסעוד הכהן

הרב מסעוד הכהן, מפוסקי אלג'יריה, עסק במי שמסתבר מאוד שלא תשמור מצוות, "דחוששנו לה מחטא"ת, פן ואולי [אחרי הגיור, א"ש] תחזור לסורה, להיות שחפשויות הזמן [תופעת החילון, א"ש] גבר, ומה שקבלה עליה דת יהדות היינו דווקא באותו מקום ובאותו זמן שהוא לפני מורה צדק. אבל אחרי כן אינה זוכרת מה

שאסר עליה הרב המורה, והגורם לזה הוא לפי ראות עיניה בבעלה – דלא חש ולא מרגיש להתרחק מן האיסור⁷, אולם בפועל הורה לגיירה (פרחי כהונה יו"ד סי' י). במכתב אחר, ביאר שקרוב לודאי שגירות כזו תחזור לסורה, ש"חוששנו לה מחט'א'ת, פן ואולי תחזור לסורה, ומה גם דרועה כסילים ירוע, וזאת הגירות ארח לה עם פועלי און... וקרוב לודאי שתחזור לסורה" (ריח ניחות, עמ' 604-608. עיינו מסורת הגיור כה, ה; י, טז). ואילו הרב קליין טוען שהרב הכהן הסתמך על סברת דברים שבלב: "העלה את החשש שמא אין כוונתה שלמה בקבלת המצוות ותחזור לסורה מיד, וכתב, דכיון שאינו חשש ודאי, ואפשר שכוונתה גם לשם שמים, שהרי היא נשואה עמו בנכריותה זה מכבר ומי מעכב על ידה להשאר תחתיו כך, גם אם תחזור לסורה אין דינה אלא כישראל מומר. ע"כ. ואף מדבריו מבואר דס"ל שאינם אלא דברים שבלב, ואה"נ דבאופן שידוע בבירור שאינה מקבלת עליה עול מצוות, לא מצינו למי שיאמר שיש תוקף לגיור שכזה" (עמ' קיז). הקביעה שהפרחי כהונה נשען על סברת דברים שבלב ("מדבריו מבואר"), היא חידוש שלא נזכר בדברי הפרחי כהונה.

הרב יצחק וייס

הרב יצחק וייס, מפוסקי הונגריה ומחבר שיח יצחק, דן בגר ש"יודעים בו שגם אחר שיתגייר יחלל שבת", והסביר שקבלה אין משמעותה שמירה בפועל, וכך יש לומר על הגר הזה, "דבאמת הוא מקבל על עצמו כל התורה, ורוצה גם לשמור שבת, אלא שאחר כך יצרו תקפו וגבר עליו, וכדברי הרמב"ם (גירושין ב, כ) הידועים והמפורסמים"⁷ (שיח יצחק ב יו"ד קטט; וראו בזה עוד להלן בפרק ו). מהדברים המפורשים האלה שהובאו במסורת הגיור (כא, לח; יז, טז) בוחר הרב קליין להתעלם (עמ' קיח). בנוסף להסבר מהי קבלת המצוות, כתב הרב וייס כי "אף ששמענו מפי הבא להתגייר שצריך לעמוד בחנות בשבת, דילמא אחר שיתגייר ישוב מדעתו הלזו, ולא ילך לחלל שבת". כלומר, למרות שהגר מצהיר שהוא מתכוון לעבוד בשבת ניתן לגיירו. כיצד מסביר זאת הרב קליין? "עיקר טעמו הוא משום שהם דברים שבלב, ואפשר שבשעת מעשה הוא באמת מקבל על עצמו באמת לשמור שבת"⁸. כאן יש

7. כוונתו לביאור הרמב"ם על המסרב לגרש כדין את אשתו, שמכים אותו עד שיאמר רוצה אני, ואין זה נחשב אונס שפוסל את הגט כיוון ש"אחר שהוא רוצה להיות מישראל, ורוצה הוא לעשות כל המצות ולהתרחק מן העבירות, ויצרו הוא שתקפו, וכיון שהוכה עד שתשש יצרו ואמר רוצה אני – כבר גרש לרצונו". אגב, במקום אחר הרב קליין כותב בשם אביו הרב מנשה קליין מחבר משנה הלכות, שדברי הרמב"ם הללו נכונים רק "בישראל שנשמתו משל האבות, ולא בערב רב שנשמתם מן הנכרים" (עמ' קיג). יש להעיר שבכך הוא חולק על השיח יצחק, וסובר שבנכרים לא אומרים סברה זו.

8. הרב קליין מעיר שבשיח יצחק "חשש להתיר הלכה למעשה". ואכן, לכך יש התייחסות ברורה במסורת הגיור: "אמנם למעשה לא רצה להכריע, והכתיר את דבריו כהרהורי דברים. אולם כיוון שלמדנו שזו שיטה ידועה, וכך נהגו רבים מגדולי הרבנים, יש לצרף את דעתו לדעת המקילים".

לשאל: מהי הסבירות שהגר ישמור שבת לאחר גיורו? כמה אפשר למתוח את המונח "אפשר"? אין מנוס מלומר ביושר, שרק לאחר מאמץ מיוחד נוכל להעלות אפשרות מסוימת שאותם גרים מתכוונים לשמור מצוות.

בחתירת דבריו על השיח יצחק, כותב הרב קליין כי בדורנו "מחזורים שלמים של גיור באים לפני בית דין ללא קבלת מצוות אמיתית והדברים ידועים וברורים לכל... ואין כל צד להקל בדבר" (עמ' קיט). אבל האם גיורים אלה, שונים מהגיורים של "הידועים שאין מקבלים עליהם עול מצוות" (נחמת שלמה לה), שבהם הקל בשעת הדחק הרש"ד כהנא?

הרב רפאל בלזם

הרב רפאל בלזם, מרבני גליציה וחיפה, דן בעניין גר שכבר נתגייר, וכעת טוען שאינו יהודי כי הוא "לא קיבל בלבו הגירות ולא קיבל עליו שום מצוה, ובדעתו היה להיות נכרי כבתחילה" (נחלי אפרסמון לד). הרב בלזם פסק שהגיור תקף ואשת הגר צריכה גט כדי שתוכל להנשא, שכן מתחשבים במה שאמר בפירוש ולא במה שחשב בליבו. על סמך תשובה זו, הובא הרב בלזם במסורת הגיור (י, כ) כמי שסבר שאין אפשרות לבטל גיור על סמך כוונה שלא לשמור מצוות.

אלא שבמשנת הגר מציג את דברי הרב בלזם באופן מטעה, כאילו השאלה היא על גר שלא התכוון לשמור מצוות: "לגבי גר שקידש אשה ובא וטוען שאינו חייב לגרשה כיון שלא היתה דעתו שלמה בקבלת המצוות בשעת הגיור" (עמ' קיז). זו הטעיית הלומד, שכן הדיון של הרב בלזם נסוב על מי שהתכוון להישאר נוכרי. על סמך טעות זו, מסיק הרב קליין כי בנחלי אפרסמון סובר שאם היה ברור ומפורש שהגר לא מתכוון לשמור את המצוות גיורו בטל. אולם שאלת ותשובת הרב בלזם ברורים; מדובר במי שלא התכוון בכלל להתגייר (לטענתו), אלא התכוון להישאר גוי. גם כאן, המעין בפנים יוכל לראות, שהרב קליין הציג את תשובת הרב בלזם באופן מוטעה.

על סמך תשובה זו מונה הרב קליין את הרב בלזם ברשימת המחמירים (עמ' קיא). גם כאן ניכר שהרב קליין מסרב לקבל שייתכנו מדרגות ביניים, ואצלו אין הבדל בין מי שלא התכוון לשמור את המצוות בפועל למי "שבדעתו היה להיות נכרי כבתחילה". ועוד יש להעיר, שבדבריו גורם הרב קליין ללומד לחשוב כאילו במסורת הגיור נכתב שהרב בלזם הקל לגייר לכתחילה. אך כאמור הוא הובא כמי שסבר שאין לבטל גיור על סמך כוונה שבלב, אך איננו יודעים מה היה אומר על הגיור לכתחילה.

רבנים נוספים

תחת הכותרת "דברים שבלב אינם דברים" מזכיר הרב קליין רבנים נוספים, הרב

שלום מרדכי הכהן שבדרון המהרש"ם, והרב אליהו גוטמכר, אולם כיוון שבדבריהם לא נזכר כלל הנימוק של דברים שבלב, לא הבאתים כאן אלא לעיל בפרקים א-ב.

"קבלת מצוות" בהתאם לקהילה המקומית

הרב קליין מסכים שרבני צפון אפריקה גיירו אנשים שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי. הוא מסביר את דברי הפוסקים הללו בעזרת יסוד נוסף שהובא בספר מסורת הגיור (ז, כו): "קבלת המצוות" מוגדרת בהתאם לקהילה המקומית. הגרים הכירו את בני זוגם ואת הקהילה אליה הצטרפו, ידעו רק על חלק מהמצוות, ותכננו לקיים אותן. אם כן, לפי הסבר זה, בפועל קבלת המצוות שלהם הייתה שלמה. בפרק זה אצביע על העובדה שאין ביסוס להסבר זה ביחס לרבני צפון אפריקה; ההסבר שמציע הרב קליין הוא חידוש שלא נאמר בפי אותם פוסקים. בנוסף, אצביע על העובדה שבניגוד לרושם שעשוי לעלות מדברי הרב קליין, רבני צפון אפריקה ידעו היטב שהגרים לא ישמרו מצוות.

חידושו של הרב קליין

הרב קליין מציג חידוש מיוחד על רבני צפון אפריקה. הוא מסכים שהרבנים הורו לגייר מי שמסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי, וגם שלא עסקו בשאלת קיום המצוות. הסיבה שלא עסקו בזה היא, לדעתו, כי יש הבדל בין חילונים שאותם אין לגייר לבין עמי הארץ. "שבמקומם [בצפון אפריקה] כלל לא פשטה החילוניות באופן מוחלט, וכל היהודים המקומיים היו שייכים לקהילה, והיה הדבר שכח, שגם עם הארץ גדול הלוקח לו אשה נכריה ומגירה, כוונתם להכנס לכלל הנהגת הקהילה, והיא מקבלת עליה עול מצוות כפי שהיא רואה בביתו וכפי שהוא יודע מדיני היהדות [ואין הדבר נחשב כגרות חוץ מדבר אחד, כיון שאינה מתנה לבטל דבר מן המצוות, אלא היא סבורה שכך היא היהדות ושדי בכך]" (עמ' קכד). כלומר, גם אם הגירות לא מקפידה לדוגמה על טהרת המשפחה, כיוון שהיא סבורה שאין מצווה כזו, ניתן לגיירה. הרב קליין מסביר עוד כי "כל היהודים היו חלק מהקהילה, אחד שומר מצוות יותר ואחד פחות... שכיון שאותה גיורת משייכת עצמה לקהילה שומרת מצוות, אף שלא תקיים בפועל אלא מה שתדע ותראה בין שכנותיה, הגיור כשר".

אותם פוסקים לא כתבו דבר מעין זה, וגם לא הזכירו בעייתיות בגיור מצד קבלת המצוות, ונוסף על כל זאת לדעת הרב קליין עצמו דעתם – אותה דעה שהוא מייחס להם – היא "חידוש גדול לדינא שאינו מוסכם על כל הפוסקים". אבל כך הוא מסביר את דבריהם, ומסיק "שאין כל מקום לאמירה לפיה כביכול במרוקו היה מנהג להקל בגיורים שאין בהם קבלת מצוות".

כך, לדוגמה, כתב הרב מסעוד הכהן שהגירות "אינה זוכרת": "מה שקבלה עליה

דת יהודית היינו דווקא באותו מקום ובאותו זמן שהוא לפני מורה צדק, אבל אחרי כן – אינה זוכרת מה שאסר עליה הרב המורה" (פרחי כהונה סי' יח; ראו לעיל בפרק זה). הרב קליין מבאר שאחרי הגיור הגיורת אומנם שוכחת, אך בעת הגיור ייתכן שכוונתה היתה שלמה לשמור את המצוות בפועל (עמ' קכה).

כן גם ביחס לדברי הרב שלום משאש, הרב הראשי של מרוקו וירושלים, שכתב שמלמדים את הגיורת "שיעורים בענייני הדת, האמונה, והחגים וטעמים, והשבת וטעמו, וענייני כשרות הבשר ובב"ח, וטהרת המשפחה, ועושים לה בחינה יפה בכל העניינים הנ"ל" (תבואות שמ"ש יו"ד קד; מסורת הגיור כה, כב-כד; י, יז). ועם זאת, מדברים שכתב אליו הרב מכלוף אבוחצירא מתברר שהוא גייר נשים כאלו ש"מאותה שעה שטובלת הנוצרית בשעת גרותה, לא תוסיף עוד לבוא באש ובמים [לא טבול עוד, אש"], ולא תשמור הנדה ולא שבת" (ריח ניחוח, עמ' 486; מסורת הגיור כה, כה).⁹ הרב קליין מסביר שלדעת הרב משאש, בשעת הגיור הכוונה היתה שלמה כאמור (עמ' קכד).

מהי כוונתו של הרב קליין? האם הוא באמת ובתמים סבור שלשיטת הפוסקים המקילים מצפון אפריקה, בעת הגיור הגיורת לא ידעה כלל שעליה, לדוגמה, לשמור את השבת? הרי באותה העיר היו יהודים ששמרו שבת, הרב שגייר אותה אף הוא שמר שבת, ובבואה להתגייר לימדו אותה מקצת מן המצוות. ועם זאת, לרוב לאחר הגיור היא לא שמרה שבת. האם ייתכן שכל הגיורות הללו לא הכירו יהודים שומרי מצוות כהלכה? הסברה נותנת שהגרים היו מודעים לעובדה שהם לא ישמרו את המצוות כמו היהודים הדתיים והרב שגייר אותם. ובכל זאת הרבנים גיירו אותם.

הסבר זה של הרב קליין תמוה גם כשבוחנים את המקורות. כדי לסבר את האוזן אזכיר דברים אחרים שכתב הרב רפאל אהרון בן שמעון, הרב הראשי של מצרים, עליו בין השאר מדבר הרב קליין. הרב בן שמעון עסק בנערות יהודיות שלמדו בבתי ספר של גויים, ו"מתלמדות מדרכיהם, יבוזו לדיני הנדה וטבילתה". יש אם כן בעיה להשביע אותן "לשמור ולעשות דת משה וישראל" שכן יש לחשוש ש"יעברו גם על השבועה" (נהר מצרים כתובות י; מסורת הגיור כד, ד). זה היה המצב בחלקים מהקהילה הדתית המקומית. קל וחומר למתגיירות נוכריות שמצטרפות לקהילה לחלק הזה בקהילה, שילמדו ממכריהן לשקר לרב ואין תוחלת להשביען לקיים את כל המצוות. אבל לפי ההסבר של הרב קליין, למרות שהגיורת לא שומרת כלל טהרת המשפחה, וגם אם הרב ישביע אותה היא לא תשמור, כיוון שזו היהדות שהיא מכירה ניתן לגיירה (עמ' קכג-קכד).

נראה יותר שכוונת הרב קליין, שהיהודים בסביבת הגיורת מדחיקים את חובת

9. עוד על שיטת הרב משאש והרב אבוחצירא ראו במאמרי של הרב מאור קיים, 'חוסר אחריות של דיין לגיור' וטענו חייטים והודה לו בשעורים' באתר ערוץ 7, אב תשפ"ב.

שמירת המצוות, ושומרים את המצוות ש'מתאימות להם'. במסורת הגיור (ז, כו) הוצג נימוק זה כהסבר אפשרי לדעת המקילים (ועיינו שם על רבנים אחרים שסברו כך). כיום יש בארץ ישראל יהודים רבים שאורח חייהם דומה; לרוב מכנים אותם "מסורתיים". כך, לדוגמה, הם מציינים את השבתות והחגים אך לא מקפידים על כל פרטי ההלכה, וכדומה. אם באותה תקופה אפשר היה לגייר מי שיצטרפו לציבור שבוחר חלק מהמצוות ומקיים אותן לפי רצונו, בוודאי אפשר ללמוד מזה למדינת ישראל של דורנו.

בנוסף על כל האמור ביחס למציאות שהפוסקים תיארו, בספר מסורת הגיור התבררה המציאות ההיסטורית העובדתית בצפון אפריקה בהרחבה מרובה. חשוב לדעת שבכלל, החלק השני של מסורת הגיור סודר לפי ארצות ומדינות, ולכל ארץ מבוא היסטורי מפורט על מצבה של יהדות המקום בעת החדשה, המגמות החברתיות (שמירת המצוות, החילון, ההתבוללות ועוד) והתפתחות המצב החוקי (נישואים אזרחיים, אפשרות הגיור ועוד). הטענה שכוונתם של כל גר וגורת, בעת הגיור הייתה "להכנס לכלל הנהגת הקהילה", אינה נכונה. ראו להלן פרק ו.

רבני צפון אפריקה דנו על גרים שלא צפוי שישמרו מצוות

בדבריו על רבני צפון אפריקה מביא הרב קליין מספר מחמירים ומסכם: "הגם כי היה ויכוח בין גדולי צפון אפריקה בענין גיור לשם אישות, וכפי שדנו בכך רבים וגדולים ממקומות שונים, לא מצינו למי מהם שהקל בגיור בלא קבלת מצוות על מנת לקיימן, ואדרבה, כל הדיון לגבי גיור לשם אישות היה מחמת החשש שמא אין קבלת מצוות כראוי" (עמ' קכה).

דברים אלו תמוהים ביותר, שכן היה דיון בין הרבנים, כאשר הצד המחמיר טען בתוקף שהגרים לא ישמרו את המצוות כראוי, והצד המקל סבר שיש להקל. כך, לדוגמה, מזכיר הרב קליין את הרב שלמה הכהן צבאן, מגדולי פוסקי מרוקו, שחלק על הרב משה מאיר חי אליקים המשמ"ח שהתיר גיור של מי "שאינה רוצה בדת היהדות, ולבה בל עמה ואינה משמרת מצות הנוהגות בה, ורק גירות מלומדה, וכנדון שהביא לנו הרב המשמ"ח יחי שמו לעד בשם המאסף, שאינה רוצה בדת היהדות ורק פייסוה כדי להתגייר, ולבה בל עמה – הא ודאי דאין בגירותה ממש" (לך שלמה כט; מסורת הגיור כה, טז-יז). זו מחלוקת על גיור של מי ש"אינה משמרת מצוות" ולא רק מחלוקת בעניין גיור לשם אישות.

הרב קליין מזכיר כדוגמה גם את דברי הרב יהושע מאמאן, רב במרקש ובארץ ישראל, שחלק על הרב שלום משאש, ובדבריו ציטט מכתב של הרב יעקב טולידאנו, אב"ד מרקש ורבה של מקנס: "ובנידון דידן אנן סהדי שאין כוונתם לקבל עליהן עול מצות, לא קלות ולא חמורות, ואין עושין רק שינוי השם. והראיה, שנשארים ככחם אז

כחם עתה וכמעשיהם של חול כך מעשיהם של שבת, ומעולם לא קיימו מצות טבילת מצוה, ואוכלין נבילות וטרפות, אם יזדמנו להם" (שו"ת רבי ברוך יו"ד יד; מסורת הגיור כה, יב; י, ה). הרב משאש ענה לו שיש לגייר (שמ"ש ומגן ב חו"מ ג, ה).

הרב יוסף משאש

הרב יוסף משאש, רב במרוקו ובחיפה, כתב כי המנהג "לגייר כל הבא להתגייר – פשוט הוא בכל מקום בכל ערי המערב ובכל ערי אלג'יראן וטוניס" (מים חיים ג, קח; מסורת הגיור כה, י, ז). רבים מהגרים באלג'יריה לא קיימו בפועל אורח חיים דתי. אם כן, איך אפשר לגייר את "כל הבא להתגייר"? ברור שדעת הרב משאש היא לגייר גם מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי.

הרב קליין כותב על דברי הרב משאש: "ודבריו אלו תמוהים לכאורה", שהרי הגמרא אמרה שאין מקבלים גרים לשם אישות (עמ' קכד). הוא לא משגיח בעובדה שהרב משאש הסביר זאת היטב (שם אות א). בנוסף, הרב קליין מסביר שכוונת הרב משאש רק לסוגיית גיור לשם אישות, ובתוך תשובתו העיד דווקא על מקרים רבים שכן שמרו מצוות. הוא לא מתייחס לטענה במסורת הגיור, ש"מכך שציין שהיו מקרים שמתוך שלא לשמה הגיעו הגרים להיות 'גרי צדק באמת וישר', הרי שרוב הגרים לא קיימו אורח חיים דתי" (שם). לבסוף, הרב קליין מתעלם מדברים ברורים של הרב משאש בתשובה על נשים שגילו שאימן נוצרייה, שכתב לגירן, ושאין לסמוך על כך שטבלו לנידתן בין השאר משום ש"בני הדור הפרוץ הזה של ערי אלג'יריין שאינן טובלות לנדתן" (אוצר המכתבים ב, תרמט; מים חיים, מים קדושים ג, סח). הרי שלא דרש לברר אם ישמרו מצוות, אף שמדובר בנשים שאולי לא טבלו אפילו פעם אחת בחיים לנידתן!

פרק ה – סתירות פנימיות וסילוף דברי הפוסקים

הקשר בין גיור לשם אישות לשמירת המצוות

בספר מסורת הגיור (ז, ז) הובאו מספר פוסקים שסברו שיש זיקה בין סוגיית "גיור לשם אישות" וסוגיית "שמירת המצוות". כלומר, כאשר קבעו שגיור לשם אישות תקף בדיעבד, ניתן ללמוד מכך שגיור של אדם שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי גם הוא תקף.

אולם, הרב קליין קובע שוב ושוב שטענה כזו היא "דבר שאין בו טעם, שכן הלכות נפרדות הן שדיניהן וגדריהן חלוקים" (עמ' קיט). לכן, לדעתו, לא ייתכן לטעון שרבנים שדיברו על גיור לשם אישות התכוונו לעסוק גם בקבלת מצוות (כך שהוא עצמו מציף את השאלה, מדוע פוסקים שעסקו בגיור לשם אישות לא התייחסו לשאלת קבלת המצוות שמעכבת לכתחילה). הוא חוזר על טענה זו במקומות נוספים. לשיטתו, ללמוד מדין גיור

לשם אישות שגיר אדם שלא מתכוון לשמור מצוות תקף בדיעבד זו "טעות בדבר משנה" (עמ' קכט).

בניגוד לכך, מספר פעמים מסביר הרב קליין דברי פוסקים שדווקא ראו קשר בין הסוגיות. כשהוא מסביר את המחלוקת בין רבני צפון אפריקה, הוא מסכם שהיא רק על גיור לשם אישות, אבל לדבריו לא הקילו בגיור שלא על מנת לקיים את המצוות, "ואדרבה, כל הדיון לגבי גיור לשם אישות היה מחמת החשש שמא אין קבלת מצוות כראוי" (עמ' קכה). הרי שלדברי עצמו, לדעת רבני צפון אפריקה יש קשר בין הסוגיות, והרי הוא זה שקבע כי זהו "דבר שאין בו טעם"! (ועיינו לעיל פרק ד תשובה לטענתו עצמה). כיוצא בזה כתב בהסבר דברי הרב צירלסון (עצי הלבנון סג), "דכיון שאין בכהאי גוונא חשש גיור לשם אישות... אומדנא ברורה היא שודאי כוונתו להכנס תחת כנפי השכינה בנפש חפצה ובדעת שלמה. ואף שאינן יודעות עתה משמירת המצוות כלום, אומדנא היא שלכשידעו יקיימו" (עמ' קכב). כלומר, כותב הרב קליין עצמו שלשיטת הרב צירלסון יש קשר ישיר בין דבריו שאין חשש שהגיור לשם אישות, לבין כוונת שמירת המצוות של המתגייר.

דברי הרבנים המקילים על שמירת מצוות

הרב קליין טוען פעמים רבות שהרבנים המקילים כתבו שהגר מתכוון לשמור את כל המצוות, או שאין הכרח שהגר לא מתכוון לשמור את כל המצוות, למרות שאין לכך זכר בדבריהם.

כך כתב בשם המהרש"ם: "שפתיו ברור מיללו שהנימוק... משום שאין הכרח שאין כוונתו של אותן הנשים שלמה... כפי שכתב שם" (עמ' קיח), הרב איידלברג: "עיקר טעמו ונימוקו... אין אומדנא ברורה שאינו מקבל עול מצוות" (עמ' קיט), הרב עוזיאל: "שנה ואף שילש לאורך כל תשובתו... לא היה בדעתו [של הגר] לשמור את המצוות" (עמ' קכא), הרב אברמסקי: "המעין שם ימצא... גר המקבל על עצמו לשמור כל המצוות" (עמ' קכג), הרב חיים מצאנז: "הרב המשיב כותב בפירוש שלמיטב הבנתו יש כאן קבלת מצוות על מנת לשמור" (עמ' קכו). וכיוצא בזה כתב בשם הרב צירלסון: "ומבאר... אף שאינן יודעות עתה משמירת המצוות כלום, אומדנא היא שלכשידעו יקיימו" (עמ' קכב). אולם המעיין בתשובות הפוסקים הללו, אחת אחר אחת, ייווכח שלא נטען בהן שהגר מתכוון לשמור את כל המצוות.

פרק ו - אי הכרת המציאות כראוי

הגרים של היום לעומת הגרים של פעם

כדי להעמיד את שיטתו שאין דעה מקילה לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי, כך שניתן לסמוך עליה, נצרך הרב קליין ללמד זכות על הגרים של פעם ובמקביל

ללמד חובה על הגרים של ימינו. כך עולה מדבריו מספר פעמים, שהנסיבות שבהן הרבנים הקילו חלפו מן העולם – והיום יש להחמיר. יש להשיב על כך, שבספר מסורת הגיור הובהר בהרחבה שפוסקים רבים גיירו בעבר אנשים שלא היו צפויים לקיים אורח חיים דתי. לכך יש מקורות רבים, והם סוכמו בקיצור בחלק א (י, טו-יח), ובהרחבה בחלק השני של הספר.

עם זאת, בהתאם למגמתי במאמר זה אתייחס רק למקורות שהציג הרב קליין. לדוגמה, האם ניתן לגייר אדם שידוע שלאחר גיורו יעבוד בחנות בשבת? לדעת הרב יצחק וייס ניתן לגיירו, כי "אף ששמענו מפי הבא להתגייר שצריך לעמוד בחנות בשבת, דילמא אחר שיתגייר ישוב מדעתו הלזו, ולא ילך לחלל שבת" (שיח יצחק יו"ד קכט; ראו לעיל שם). אירוע זה התרחש בשנת תרצ"ו, לפני פחות ממאה שנה. ומה המצב היום? האם הרב קליין יתיר לגייר מי שאומר שיעבוד בחנות בשבת? הרב איידלברג השיב לשאלה על אדם ש"רק שם ישראל יקרא עליו ואחר כך ינהיג את עצמו כבתחילה", והתיר לגיירו (חזון למועד סי' ו; לעיל פרק ד). הרב מסעוד הכהן כתב ש"מה שקיבלה עליה דת יהדות – היינו דוקא באותו מקום ובאותו זמן שהוא לפני מורה צדק, אבל אחרי כן אינו זוכרת מה שאסר עליה הרב המורה". והתיר לגייר במצב כזה, למרות שהמתגיירת הייתה חלשה בהחלט בשמירת המצוות, ו"קרוב לודאי שתחזור לסורה" (פרחי כהונה אה"ע י; לעיל שם).

ההשלכות של מדיניות גיור מחמירה בארץ ישראל

לדעת הרב קליין, בימינו אין "שעת הדחק" גדולה בשאלת הגיור. לטענתו, הרבנים שהקילו לגייר בעבר עשו זאת מחשש שבן הזוג היהודי יתבולל, אך כיום בארץ ישראל אין חשש התבוללות, "הציבור מגובש ובעל תודעה יהודית עמוקה, ההתבוללות מועטה וחשש המרת דת אינו קיים, והחשש היחיד להתבוללות הוא בגיורים שאינם כהלכה" (עמ' קכו).¹⁰ לעומת זאת, במסורת הגיור פרק א מתוארת השאלה בימינו במלוא חריפותה. במדינת ישראל חיים כיום כ-100 אלף זוגות מעורבים, כלומר שאחד מבני הזוג יהודי והאחר אינו יהודי להלכה. קרוב ל-10% מהחתונות של יהודים בארץ הם של יהודים הנישאים לאינם יהודים.¹¹ לזה ייקרא התבוללות מועטה?!

10. במקום אחר כתב שבשנים תש"נ-תש"ס "עלו למדינת ישראל כ-400,000 נכרים זכאי חוק השבות, מתוך רצון להתערות בה ולהתבולל בתוכה" (עמ' קמה). איני יודע איך סבור הרב קליין שבמצב כזה, לשיטתו שלו, "ההתבוללות מועטה".

11. ראו אצל ד"ר נתנאל פישר: "נתוני הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה מלמדים שהיקף הנישואים המעורבים בישראל הולך ומטפס. כיום חיים בישראל קרוב ל-100 אלף זוגות מעורבים... נתוני הלמ"ס הם שמרניים... הם אינם כוללים זוגות מעורבים החיים יחד ללא נישואים, וגם לא מקרים שבהם בן הזוג אינו רשום בישראל... מתוך כ-40 אלף זוגות ישראלים הנישאים מדי שנה... כעשרה אחוז מהזוגות השנתיים הם מעורבים" וכו' (לא

הרב קליין טוען שבארץ ישראל "הציבור מגובש". אולם בפועל, הציבור היהודי מגובש עם קרובי המשפחה שאינם יהודים על פי ההלכה. העולים היהודים מחבר העמים שאינם דתיים, חשים קשר קרוב עם העולים שאינם יהודים על פי ההלכה. אם מאות אלפי ישראלים שזהותם יהודית לא יתגירו כהלכה, במשך הזמן הם יחשו ניכור ושנאה למורשת היהדות, שכן לפי ההלכה לא ייחשבו יהודים ולא יוכלו להינשא כמקובל. הם וקרוביהם היהודים יתרחקו ממסורת ישראל, וצאצאיהם יגדלו בתודעת עלבון וקיפוח, כאשר האשמה תוטח בפני הרבנים וכלל שומרי המצוות (עיינו בהרחבה במסורת הגיור א, א-ד).

מתי התחילה תופעת החילון

לפי הרב קליין עד שנת תר"י (1850) לא היה ניתן להיות יהודי חילוני מוצהר באירופה: "לפי כל העדויות ההיסטוריות שלא נרחיב בהן כעת, עד שנת תר"י – 1850 למנינם [אז הכירו רשויות החוק ברוב מדינות מערב אירופה בזכויותיהם השוות של היהודים, מה שהביא להקמת התנועה הרפורמית ולחילון שפשה בקהילות השונות, ואף להיתר חוקי לנישואי תערובת וכו'], רוב ככל יהודי אירופה, ואולי ניתן לומר – כל יהודי גליציא... היו שומרי תורה ומצוות... האפשרויות שהיו אז לאותם קלי דעת, היו או להשתמד או לשמור מצוות, לא היתה אפשרות קהילתית לחיות כיהודי שאינו שומר מצוות באופן מוצהר. לכן, התפיסה הקובעת כביכול שמי שיש חשש עליו שישתמד אם לא יגיירו את אשתו, בהכרח לא יקיים בית יהודי שומר מצוות, אינה נכונה, ושוגה להבנת מצב היהודים באותה תקופה" (עמ' קכה, ההדגשה נוספה).

באמצעות טענה זו מסביר הרב קליין, לדוגמה, את דברי הרב חיים הלברשטאם הרבי מצאנז. הרב הלברשטאם נשאל על אישה שהתגיירה לאחר שחיה בזוגיות עם חייל יהודי שהיה בצבא הנוכרים, עסק רק בדין נטען ולא העיר דבר על הגיור ושמירת המצוות שלה (דברי חיים ב אה"ע לו). ואכן, בתנאי אותה תקופה הסיכוי שחייל שהיה שנים רבות עם נוכרים, חי בזוגיות עם נוכרית והוליד ממנה בנים, גם קיים אורח חיים דתי – קלוש (עיינו מסורת הגיור כ, ג; י, יג). אבל הרב קליין כותב כי "זו טענה ששוגה להבנת התקופה. שכן תשובת הדברי חיים נכתבה באותם ימים ממש, כאשר לא היתה קיימת במקומו תופעה של יהודי חילוני באופן רשמי" (עמ' קכה).¹²

רק בתפוצות: בעיית ההתבוללות לא פוסחת על ארץ הקודש, באתר מקור ראשון, כסלו תשפ"ב.
12. בדבריו מייחס הרב קליין למסורת הגיור דברים שלא נכתבו בספר, כאילו נאמר שלשיטת הדברי חיים, הגר אכן נתגייר כדין. אולם במסורת הגיור הובהרו הנסיבות המדויקות של התשובה, שנכתבה לאחר הגיור, וכי הדברי חיים עסק רק בדין נטען ולא התיר את הגיור, ורק "משתיקתו לגבי התחייבות לקיים אורח חיים דתי, מסתבר שאף אפשר ללמוד מדבריו שבשעת הדחק היה מתיר לגייר את מי שלא ישמור אורח חיים דתי, אולם אין הכרח להבין זאת".

שו"ת דברי חיים נדפס בשנת תרל"ה והרב הלבשרטאם נפטר בתרל"ו (1875-1876). לא צריך להיות בקיא גדול בהיסטוריה של יהדות אירופה, כדי להכיר שהחילון והרפורמה כבר היו קיימים במלוא תוקפם בתקופה זו, שכן הם נתגלעו כשני דורות קודם לכן. בשנת תר"י (1850) רוב היהודים בגרמניה ובאוסטריה הפסיקו לקיים מצוות והזדהו עם הרפורמים. ובגליציה ובהונגריה, לדוגמה, למרות שרוב הציבור היה דתי, בוודאי שאפשר היה להיות יהודי משכיל או חילוני שלא שומר תורה ומצוות. על המצב העובדתי באירופה נכתב לאורך כל הספר מסורת הגיור, בתוספת מקורות רבים מתוך ספרי האחרונים וכן מחקרים שונים. אבל הרב קליין קובע בנחרצות תמוהה שלא היתה אפשרות "לחיות כיהודי שאינו שומר מצוות באופן מוצהר", אלא "או להשתמד או לשמור מצוות".

בהתאם לטענתו שהחילון והרפורמה טרם פשטו באירופה, מסביר הרב קליין באותו עמוד גם את דברי הרב אריה לייב ברוידא, רבה של לבוב שחי בין השנים תר"א-תרפ"ח (1840-1928), בשו"ת מצפה אריה (תניינא יו"ד מא) שנדפס בתרע"ב (1912); וגם את דברי הרב דוד פיפאנו מרבני סלונקי ובולגריה שחי בין השנים תרי"א-תרפ"ה (1851-1924), בתשובה משנת תרע"ה (1915) (אבני האפוד, מהדו"ת אה"ע יג, ח). הצגה כזו תמוהה עוד יותר, שכן באותן שנים תופעת החילוניות בוודאי היתה שרירה וקיימת, גם על פי תפיסתו המוטעית של הרב קליין.

מה חושב לעצמו מי שלא מקיים חלק מהמצוות

נדמה שהשאלה העובדתית "מה חושב לעצמו מי שלא מקיים חלק מהמצוות" גורמת לרב קליין לשלול כל גיור שבו הגר לא ישמור חלק מהמצוות, למרות שהגר יודע שהוא עובר על איסור.

בהקשר זה נדונים דברי הרמב"ן על קבלת המצוות במעמד הברכה והקללה, "כי הקבלה הזאת שיודה במצות בלב, ויהיו בעיניו אמת, ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש, ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור, אבל אם עבר על אחת מהן, כגון שאכל החזיר והשקץ לתאוותו, או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה, איננו בחרם הזה" (דברים כז, כו). אם כן הרמב"ן כתב כי הקבלה במעמד הברכה והקללה אין פירושה הסכמה לקיים את המצוות, אלא אמונה שדברי התורה הם אמת.

אבל הרב קליין כותב על דברי הרמב"ן: "ומשמע, שעיקר קבלת המצוות אינו החלטתו לקיימן בפועל, אלא בכך שהוא מאמין ומכיר בחובה לקיימן, ושהעובר עליהן ומבטלן ישא בעונשיהן, ולפי שעיקר הקבלה הוא ההכרה באמיתות התורה [אלא שכאשר הוא אינו מקבל עליו לשמור את כל המצוות בפועל בהכרח הוא אינו מכיר באמיתות התורה...]". (עמ' קנט). הרב קליין מסייג אפוא את דברי הרמב"ן, שאין

להעלות על הדעת שאדם שלא קיבל על עצמו לשמור את המצוות – רואה בדברי התורה אמת.

אולם, סברה זו היא סברת הרב עוזיאל ופוסקים נוספים, שאותה כזכור דוחה הרב קליין בתוקף (עיינו לעיל פרקים א, ג). אדם יכול לראות בדברי התורה אמת, ואולם לא לקבל על עצמו את קיום המצוות. אלו הם דברי הרמב"ן; במעמד הרב גרזים קיבלו ישראל על עצמם את דברי התורה כאמת. קיום המצוות הוא עניין נוסף. הרב יצחק וייס אף הביא את דברי הרמב"ן הללו, והסביר שעל פיהם יש לגייר גר שלא צפוי לשמור שבת (שיח יצחק ב יו"ד קכט; מסורת הגיור כא, לח). מדוע הרב קליין לא מקבל סברה זו? הסיבה היא תפיסת המציאות שלו. הוא משוכנע שמי שמתכוון לשמור רק חלק מהמצוות, הרי זה מפני שאינו מאמין בתורה. בזה, מלבד עם סברת הרב עוזיאל ואחרים, הרב קליין מתווכח עם המציאות, שכן בפועל, היהודים המסורתיים מאמינים בה' ובאמיתות התורה והמצוות, למרות שיש מצוות שאינם מקיימים.¹³

פרק ז – כיצד נכון ללמוד את תשובות האחרונים

בספר מסורת הגיור הוקדש פרק מרכזי, פרק יז, לדרך לימוד תשובות האחרונים בעניין הגיור של קרובי ישראל שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי. בפרק זה הובאו עדויות רבות מאוד מדברי הפוסקים על רמתם הדתית של המתגיירים, הן מדברי המקילים והן מדברי המחמירים, המלמדות כי הרבנים ידעו היטב את המציאות שאליה הם מתייחסים. בנוסף, הובהר כי כאשר המצב הדתי בקהילה היה ידוע ומפורסם כחמור ביותר, ולמרות זאת הפוסק דן בשאלת הגיור של בן המקום אולם מתמקד רק בסוגיות צדדיות דוגמת "נטען" והתעלם מהעובדה שסביר שהגר לא יקיים אורח חיים דתי – יש ללמוד מכך שהוא התיר לגייר מי שלא עתיד לשמור אורח חיים דתי.

לעומת זאת, הרב קליין סבור שהמקילים חלקו על תפיסת המציאות של המחמירים ביחס לגרים. לטענתו, "המקילים בפירוש נימקו דבריהם בכך שנראה לעיניהם שאותו הגר ישמור מצוות, או שלכל הפחות הוא בגדר ספק" (עמ' קל). עוד הוא סבור כי אין ללמוד מדברי המחמירים על תפיסות המציאות של המקילים. ולבסוף, סבור "אין ללמוד הלכה משתיקתם של יחידים" (עמ' קיט). בפרק זה אראה כי רבים רבים מהאחרונים, הן המחמירים והן המקילים, הסכימו

13. על פי סקרים שונים, כ-80% מהישראלים אומרים שהם מאמינים באלוהים, ו-69% מאמינים שהתורה והמצוות הן ציווי אלוהי ('יהודים ישראלים – דיוקן', ירושלים 2011, עמ' 45). כדי להבין את המשמעות של הנתונים הללו, יש לציין כי אחוז הדתיים והחרדים הוא 23.8%, המסורתיים (דתיים ולא כל כך דתיים) הם 31.9%, וחילונים הם 43.5% (הלמ"ס, ערב ר"ה תשפ"ה). שילוב שני הנתונים הללו מלמד כי גם חלק מהמגדירים עצמם 'חילונים' במדינת ישראל, מצהירים כי הם מאמינים בה' ובאמיתות התורה, וקל וחומר שהמסורתיים.

על המציאות העובדתית: הגרים לא היו צפויים לקיים אורח חיים דתי. אין כל פגם בבירור המציאות ההיסטורית, ותפיסת המציאות של המקל, מתוך דבריו של המחמיר, ואין כאן "מחלוקת במציאות" אלא מחלוקת בהלכה. בעניין הלימוד מן השתיקה, אראה כי אין כאן "יחידים" אלא רבים מאוד; כפי שראינו לעיל במאמר רבים אף כתבו זאת במפורש.

ראיות מדברי המחמירים על שמירת המצוות של הגרים

במסורת הגיור (יז, יח-כ) הובאו ציטוטים רבים מאוד מדברי הרבנים על מצב שמירת המצוות בפועל לאחר הגיור, מהם רואים שהמצב היה בכי רע. תחילה הובאו ציטוטים רבים מדברי רבנים שהחמירו, על כך שהגרים לא שומרים מצוות, ומתוך דבריהם למדנו שלמרות שזה היה המצב – הרבנים המקילים הורו להקל ולגיייר. על כך כתב הרב קליין: "טענה זו היא כמובן הבל, שהרי אותם המקילים בפירוש נימקו דבריהם בכך שנראה לעיניהם שאותו הגר ישמור מצוות, או שלכל הפחות הוא בגדר ספק" (עמ' קל). כלומר, לטענתו יש מחלוקת בתפיסת המציאות בין המחמירים והמקילים: הראשונים סבורים שהגר לא צפוי לקיים אורח חיים דתי, והאחרונים כתבו בפירוש שכן.

ראשית, הרב קליין לא מבסס את דבריו ולא מפנה לשמות של רבנים שנימקו כך. מדוע? מה הסיבה לכך? שנית, חשוב במיוחד להדגיש שבספר מסורת הגיור, פוסקים שהתנו את הגיור בכך שהגר צפוי לקיים מצוות הוגדרו "מחמירים". שלישית, במקומות אחרים בספרו, כאשר עסק ברבנים מסוימים שהקילו לגייר, חזר הרב קליין על הטענה שהללו כתבו שלהבנתם הגר צפוי לשמור מצוות. אולם לעיל בפרק ה הודגש כי המעיין בתשובות הפוסקים עצמם לא יגלה יסוד שסברו שהגרים בהם עסקו צפויים לקיים אורח חיים דתי.

עוד טען הרב קליין טענה מוסרית – שיש "עוול גדול" להוכיח מדברי המחמירים שהמנהג היה להקל, כדי להוכיח ההיפך מדעתם, "והוא דבר שאין לו מקום בבית המדרש" (עמ' קל). זוהי טענה תמוהה מאוד, שכן מטרתנו לברר מה באמת היתה המציאות שעליה דיברו הפוסקים. אם הפוסקים המחמירים מלמדים מהי המציאות שעליה דיברו המקילים – וכי אין מקום ללמוד כדרכה של תורה את הדברים! בלימוד כזה יש ערך עצום. נציג כמה דוגמאות.

הרב יצחק שמלקיש כתב בשנת תרל"ו (1876) על "גרי דידן, אשר בעוונותינו הרבים מגיירים במדינת אשכנז [גרמניה, א"ש], ויודעים שגם אחר כך לא יתנהגו כמנהג ישראל הכשרים, אך יהיו בועלי נדה ואוכלי טריפות" (בית יצחק י"ד ב ק, ט). ומי הורה לגייר כך? כ-20 שנה לפניו התירו לגייר בגרמניה הרב שלמה איגר, הרב

גוטמכר והרב קלישר (עיינו בהרחבה במסורת הגיור יח, ב-ד). גם תשובת מהרש"ק נכתבה לגרמניה וסביבתה (שם כ, ב).

וכן כתב הרב משה פיינשטיין כנגד המקילים: "מסתמא היא כרוב גיורות שבמדינה זו, שרק בפיהן אמרו שקבלו המצות, אבל האמת שרוב המצות, ואולי כל המצות – לא קבלו. כמו שרואין שתיכף מחללות שבת ואין שומרות איסור נדה, כי גם בעליהן היהודים בעוונותינו הרבים הם מופקרים לעבור כל מצות התורה" (אגרות משה יו"ד א, קצד). וכן: "ברוב הגרות שבמדינה זו שבשביל אישות, אין מקבלין המצות אף כשאומרים בפיהן שמקבלין, דהוא כנודע שמרמין, דהא לא תהיה עדיפא מבעלה שהוא מופקר" (שם קנט), "יש לפקפק על הגרות שיש רבנים שמקבלין, הא אנו סהדי ברובן שאין מקבלות המצות" (שם קס). ומי הם אותם הרבנים המגיירים? הרב שמואל היבנר, הרב יהושע הירשהורן, הרב אברהם אהרן פרייס, הרב יעקב מסקין ועוד הורו לגייר באמריקה באותן שנים (עיינו מסורת הגיור פרק כו על רבני צפון אמריקה). האגרות משה מבקר בבהירות את הרבנים המקילים ומגיירים, ומסביר בתוך דבריו את המציאות שבתוכה הם מגיירים (אם כי הוא מכבד אותם; עיינו בהרחבה במסורת הגיור כו, לד). מדבריו ניתן להשלים את הבנת שיטת המקילים.

כך גם ביחס לשאלתו של הרב אלתר שפירא, מרבני רומניה, למספר רבנים על גיור בת זוג של יהודי. הרב אברהם יעקב הורוביץ מגליציה כתב ש"כפי הנראה שהוא מפריצי זמנינו, ואפילו כשתגיייר [בת הזוג, א"ש] לא תקבל עליה עול כל המצות להתנהג בדרכי בנות ישראל הכשרות", ואין לגייר (קול יהודה סי' כו). וכן קבע הרב דוד מנחם מאניש באב"ד מגליציה, ביחס לאותה שאלה, "אין שום ספק שאנשים כאלה אף לאחר הגירות יעברו על כל התורה", ואין לגייר (שם כח). לעומת זאת, ביחס לאותה שאלה, פסקו הרב שפירא, הרב דוד הלוי הורוביץ והרב אליעזר דוד גרינוולד לגייר (שם כז, כה), וכן ענה גם הרב צירלסון (שם י). ראו מסורת הגיור כ, י-יד.

ראיות מדברי המקילים על שמירת המצוות של הגרים

עוד מובאים במסורת הגיור (יז, כ) ציטוטים רבים מהמקילים, מהם עולה בבירור שהיה ידוע להם שבנות הזוג המתגירות לא יקיימו אורח חיים דתי. תשובת הרב קליין על כך היא "שכאן הובאו ציטוטים מסולפים וקטועים המציגים מצג שוא" (עמ' קל-קלא). הוא מביא לכך דוגמה אחת בלבד.

הציטוט שאליו מתייחס הרב קליין הוא מדברי הרב יצחק קוסובסקי-שחור על המצב בדרום אפריקה: "אבל הלא כל הגיורות שבכאן אינן נזהרות כלל בטבילת נדות, ולאחר הטבילה הראשונה לשם גירות – אינן טובלות יותר כלל" (שאלת יצחק נ). וכותב על כך הרב קליין, "שבכך לא סיים שם המחבר את דבריו, המשפט נקטע

באמצעו והמשכו הושמט על ידי מצטטיו, וכך כתב: 'ומטעם זה אני חושש שאין כל ממש בגרות ההיא'. כלומר, היפך הדברים ממש".

אלא שהדברים עולים מתוך התשובה של הרב קוסובסקי-שחור עצמה, ונתבאר במלואם במסורת הגיור בביאור עמדתו (יט, יא). השאלה הנידונה שם היא גיור שבו הטבילה נערכה לפני קבלת מצוות, כלומר גיור שנעשה שלא כסדר והטבילה לא עלתה לה. הרב קוסובסקי-שחור דן בתקינות ההליך, ומסביר שאם היתה טובלת אחר כך לנדתה, לפי חלק מהראשונים אפשר היה להחשיב זאת כטבילה לשם גיור, אלא ש"כל הגיורות שבכאן אינן נזהרות כלל בטבילת נדות", כך שכנראה בעתיד הגיורת לא תטבול לעולם לנדתה. כלומר מדובר בגיורת שקיבלה מצוות, ואילו הרב קוסובסקי-שחור לא חש לכך שהיא לא תשמור טהרת המשפחה, אלא רק שלא תהיה לה טבילה לגירות כהלכה. ועל זה סיים: "ומטעם זה אני חושש שאין כל ממש בגרות ההיא". החשש היה בגלל מועד הטבילה ולא בגלל אי קיום אורח חיים דתי. אם כן, הדוגמה היחידה שמציג הרב קליין כנגד מסורת הגיור שגויה, ומערבבת משפט שאינו ממין העניין.

תשובת המקילים לטענת המחמירים שהגר לא ישמור מצוות

הרב קליין טוען שהפוסקים המקילים לא הודו לטענת המחמירים שהגרים לא ישמרו מצוות: "מעולם לא נשמע למי שיאמר שעל אף שהוא מודה לאותה אומדנא שהציגו המחמירים, מ"מ הוא מתיר את קבלת הגרות הזו" (עמ' קל). כדי להשיב לטענה כזו נציע שיטת בדיקה: נחפש פוסקים שהקילו תחילה בסתם, בלי להתייחס לשאלת שמירת המצוות, ובהמשך נשאלו במפורש על האומדן של המחמירים שאותו הגר לא יקיים מצוות. לשיטת הרב קליין, תשובת הפוסק צריכה להיות שלהערכתו הגרים ישמרו מצוות, ואם לא אזי אין לגיירם. אלא שלמעשה, הרבנים שנקטו להקל ונשאלו אחר כך על שמירת המצוות, הכריעו לגייר למרות שמסתבר שהגר לא ישמור מצוות. דוגמה בולטת לדבר היא עמדת הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל הראשון לציון. הרב עוזיאל נשאל פעמים רבות על גיור וענה להיתר (משפטי עוזיאל א, יו"ד יד, ועוד), עד שבשנת תש"ז נשאל בפירוש מקולומביה שנחלקו שם בדבר, ולטענת המחמירים הגיור תלוי בשמירת המצוות לאחר הגיור.¹⁴ בתשובתו ביאר הרב עוזיאל את ההבחנה בין קבלת המצוות לבין קיום המצוות (שם ב, יו"ד נח; מסורת הגיור כח, ב; י, טז), שאותה הרב קליין מסרב לקבל.

דוגמה נוספת היא בדברי הרב משה שמואל גלזר רבה של קלויזנבורג. בשנת

14. השאלה מתבררת מתוך תשובת הרב עוזיאל, והיא מופיעה במלואה בקובץ 'מזכרת', עמ' 48, כשאלה לרב הרצוג (אותה שאלה נשלחה לרב עוזיאל ולרב הרצוג).

תרס"א פרסם הרב גלזנר קונטרס בשם "חקור דבר", בו התיר לגייר בנות זוג נוכריות של יהודים. רק לאחר שהרב ישעיה זילברשטיין והרב יששכר דב קאהן טענו כנגדו בתוקף שהגרים לא ישמרו מצוות, ו"כי יש אומדנא דמוכח שהאנשים האלה הם מחללי שבת בפרהסיא ואוכלים נבילות וטריפות" (מסורת הגיור כא, כג-כד), הגיב הרב גלזנר ב"מקים דבר" שלמדנו מהפוסקים ומהגמרא ש"עיקר החשש בגרים שלא לשם שמים שלא יסיתו אותנו לשוב מאחרי השם ולעבוד עבודה זרה. וכל שבטוח לנו שהגר מניח על כל פנים אמונתו בלב שלם – סגי בהכי לקבלו בעדת ישראל" (שם יח-יט; י, טז). הרב גלזנר לא טען בתוקף שהגרים הללו ישמרו מצוות, כפי שהיה מצופה שיטען לפי דבריו של הרב קליין.

כך היה גם אצל הרב שלמה דוד כהנא ראב"ד ורשה. בשנים תש"ז-תש"ח כתב שהמנהג לקבל גרים, בלי להתייחס לשאלת שמירת המצוות (נחמת שלמה נב, קא), בשנת תש"ט נשאל על גיורים כאלו שלאחר הגיור "מובן מאליו שמקיום מצוות מאן דכר שמיה", "עומדות במרדן ואינן מקיימות מצוות", והורה לגייר (נחמת שלמה מט). ובשנת תש"י נשאל על גיורים, כאשר השואל כתב שהוא מסופק מאוד "אם יש קווי שיטיבו מעשיהם, כי הם חפשים [חילונים, א"ש] ופורקי עול במלא מובן המלה. ואם כן, איך נעשה שקר שתשמור הגיורת הדת בעוד שבעלה הישראל מלידה אינו שומרו" (נחמת שלמה נ). הרש"ד כהנא שב וענה שניתן לגייר "אם מתחייבות עצמן בכל תוקף לנהוג בדת ישראל, הגם שלפי הבנתינו החיצונית לא יקיימו הבטחתן" (עיינו מסורת הגיור כה, ד; י, טז). הרב כהנא לא שינה את תשובתו, כפי שהרב קליין היה מצפה שיענה, אלא כתב שיש לגייר גם מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי. הוא לא הבדיל בין המקרים שבהם נשאל ב"סתם", ובין המקרים בהם נתפרט בשאלה שהגר לא צפוי לקיים מצוות.

מקרה דומה היה אצל הרב שלמה נתן נטע קוטלר, מרבני ליטא. בתחילה בשנת תרנ"ח כתב תשובה להתיר גיור שבה לא התייחס לשאלת שמירת המצוות. ובשנת תרפ"ב, במענה לשאלה שבה נאמר בפירוש שיש בעיה עם שמירת המצוות, שהגרים שם "רובם הם מחללי שבת רחמנא ליצלן, ולכתחילה אינם מקבלים עליהם עול כל התורה", הביא את תשובתו משנת תרנ"ח כמענה, בלא להתייחס לכך שיש כאן בעיה של אי שמירת המצוות (עיינו בהרחבה במסורת הגיור כו, כד-כו; י, טז).

לסיכום, מצינו בהחלט פוסקים שהקילו בגיור ולא התייחסו לשאלת שמירת המצוות, ולאחר מכן נשאלו על כך שהגר לא צפוי לקיים מצוות, והשיבו שיש לגייר בכל זאת. לכן אין מקום לטענה שהפוסקים המקילים לא נחלקו בהלכה אלא במציאות.

לימוד משתיקתם של הפוסקים

במסורת הגיור הובהרו המציאות העובדתית ההיסטורית, הליכי החילון וההתבוללות

בהתאם לכל מדינה וכל תקופה. עוד הובהר כי יש לקרוא תשובות רבנים שהקילו מתוך המציאות ההיסטורית; ככלל רב שהקל לגייר כאשר המציאות היא שרבים מיהודי המקום לא שומרים תורה ומצוות, ולא התייחס בתשובתו לבעיות הדתיות שבמקום אלא עבר על הנושא בשתיקה, כפי הנראה לא התנה את הגיור בהתחייבות לקיים אורח חיים דתי (עיינו מסורת הגיור יז, ל).

אולם הרב קליין חולק על דרך זו. לטענתו, "לא ניתן ללמוד הלכה משתיקתם של יחידים בדבר שנתפרש בעשרות ספרי גדולי הראשונים והאחרונים לאיסור, ובודאי אם באו לחידוש מופלג זה היה להם לפרש דבריהם" (עמ' קט). אכן, הרב קליין סבור כי "קבלת מצוות" פירושה הוא התחייבות כנה לשמירת המצוות, והסבר זה הוא תולה ב"עשרות ספרי גדולי הראשונים והאחרונים", אבל המעיין בסוגיה ייווכח כי הראשונים לא כתבו דבר זה בשום מקום, ובין האחרונים הנושא שנוי במחלוקת.¹⁵ לדעת רבים קבלת המצוות אין פירושה התחייבות כנה לשמירת המצוות, ובעניין זה ניתנו מספר הסברים (ראו לעיל פרק ד).

בפועל, מדובר בשאלה חדשה שלא היתה בעבר. במסגרת עבודתו של הרב אליעזר מלמד על ספר מסורת הגיור קובצו בידי רבני מכון הר ברכה דעות פוסקים רבים, שדבריהם נתפרסמו בתשובות ומאמרים במאה ועשרים השנים הראשונות לדיון בה (תר"י-תש"ל, 1850-1970). מתוך כלל הפוסקים שהובאו בספר, רבים החמיירו: 65 פוסקים הורו שלא לגייר (חלקם מצד גיור לשם אישות, בלי להתייחס לשמירת המצוות), ומתוכם 18 פסלו את הגיור. אמנם לעומתם פוסקים רבים עוד יותר הורו לגייר: 133 פוסקים (ועוד 21 שנקטו בעמדת ביניים). כך שבניגוד לדברי הרב קליין, הראשונים לא עסקו בזה, ואילו האחרונים נחלקו בשאלה זו. כל זאת בנוסף לכך שמנהג הרבנים היה לגייר (עיינו מסורת הגיור יז, כז-כט), כך שמובן מדוע רבים לא ראו צורך לנמק את עמדתם.

עוד טוען הרב קליין שהפוסקים שתקו, ולא עסקו בעתידו של הגר, מכיוון שנשאלו רק על סוגיית גיור לשם אישות. בעיניו, מי שדנו בסוגיית גיור לשם אישות ואסרו לגייר, לא היה להם טעם לעסוק גם בעתידו של הגר. די היה להם בכך שאסרו (עמ' קט). אבל, אף אם היו דבריו נכונים ביחס למחמירים (ותכף נבהיר שאין הדברים כך), הרי בזה לא השיב ביחס למקילים. כפי שנתבאר שוב ושוב, המציאות עמדה בפני

15. הרב קליין כפי הנראה שם לב לעובדה שהנחת היסוד שלו בדבר משמעותה של קבלת המצוות לא נאמרה בצורה מפורשת בראשונים. זו כנראה הסיבה לכותרות שהעניק לדבריו בנושא. הראשונה היא: "קבלת מצוות מעכבת – דברי הראשונים" (עמ' קה), והשנייה היא: "ההכרעה לדינא באחרונים – קבלת המצוות על מנת לקיימן בפועל" (עמ' קי). כלומר, יש פער בין עצם ההסכמה בראשונים על חובת קבלת המצוות, ובין המשמעות שניתנה לכך באחרונים שהוא מביא.

המקילים במלוא תוקפה: הגרים לא היו צפויים לקיים אורח חיים דתי. העובדה שהם דנו רק בגיור לשם אישות אומרת דורשני.¹⁶

כעת נדון בפוסקים שאסרו את הגיור, אולם דנו רק בסוגיית גיור לשם אישות (או פוסקים שאסרו לגייר מפני שהגר לא צפוי לקיים אורח חיים דתי, אבל לא כתבו שהגיור בטל). במסורת הגיור (ט, ז) הוטעם שפוסקים שדנו במקרים שבהם הסבירות הגבוהה הייתה שהמתגייר לא יקיים אורח חיים דתי, ולא שללו את תוקף הגיור – ממילא מוכח שסברו שהגיור תקף בדיעבד.

כפי שנתבאר שם, למה הדבר דומה? לאדם שמתיעץ עם מומחה אם כדאי לו לקנות בית מאדם מסוים, והמומחה יודע שהבית לא שייך לאדם שמציג את עצמו כמוכר. האם ייתכן שישב לשואל שיש בעיה בדלתות הבית, וגם הצנרת לא טובה, ולכן לא כדאי לו לקנות את הבית, ולא יענה מיד שהבית אינו של המוכר וממילא אין מקום לשאלה?! כיוצא בזה, אם ישאלו רב האם מותר לאדם ליסוע בשבת לבר מצווה, הייתכן שבתשובתו ירחיב בדיון אודות איסורי דרבנן שונים שעלולים להיגרם מכך, כגון איסור מוקצה, ולא יכתוב שעצם הנסיעה אסורה בשבת מהתורה?! כיוצא בזה לעניין הגיור, לא ייתכן שרבנים הסוברים שהגיור בטל כשאין לגר כוונה לקיים אורח חיים דתי, לא יציינו זאת במפורש בדבריהם, כפי שאכן כתבו הפוסקים המחמירים ביותר.

אבל לכל זאת הרב קליין לא מתייחס כלל. במקום אחר הוא מביא את דברי הרב יעקב אטלינגר שאסר גיור לשם נישואין (בנין ציון סי' קמט). אכן מהעובדה שלא הזכיר את הטענה הקשה ביותר שהגיור כלל אינו תקף במצב שהמתגייר לא צפוי לקיים אורח חיים דתי, נראה שלשיטתו, בדיעבד, הגיור חל גם בלי כוונה לשמירת מצוות (עיינו מסורת הגיור י, יא). אבל הרב קליין כותב על כך: "והם ממש היפך הדברים", כי הבנין ציון הקל רק בגיור לשם אישות (עמ' קכו). כך הוא מתעלם לגמרי מההסבר על דרך לימוד התשובה.

וכיוצא בזה על דברי הרב שמעון גרינפלד המהרש"ג, שכתב לא לגייר את הנשים הנוכריות שכן ידוע שגם אחר הגיור "הם קלים ואינם מדקדקים במצוות ולא שומרים שבת כראוי", והוסיף שאין לגייר מסיבות שונות (שו"ת מהרש"ג א, י"ד סי' לד). הרב

16. יש להדגיש שלמקילים בוודאי הייתה האפשרות להצביע על העובדה שהגר לא ישמור מצוות, שהרי גם רבים מהמחמירים לא נשאלו על סוגיית המצוות (אלא על סוגיות אחרות), ולמרות זאת טרחו להבהיר שהגר לא צפוי לקיים אורח חיים דתי. עיינו לדוגמה בדברי הרב פיינשטיין (אגרות משה י"ד א, קנט), הרב יצחק דב במברגר (יד הלוי א, י"ד קמה) הרב דוד הכהן סקאלי (קריית חנה דוד ב, י"ד יז), הרב יעקב ברייש (חלקת יעקב י"ד קנ; למרות שבתשובה שאלה הוא מגיב הוזכר מספר פעמים שהגרים מקבלים עליהם עול מצוות, לו היה ברור שלא ישמרו אורח חיים דתי), ועוד.

גריןפלד לא כתב את הסיבה המרכזית לכאורה, שהגיוור לא תקף גם בדיעבד, ומכאן יש ללמוד שלדעתו בדיעבד הגיוור תקף (מסורת הגיוור שם). אבל הרב קליין לא התייחס כלל לדיוק שבמסורת הגיוור, ועוד הגדיל להעמיד אוקימתא חסרת בסיס בדברי המהרש"ג, ש"מדובר באשה שמקבלת על עצמה שמירת מצוות וגם את שמירת השבת, אלא שאומדים אנו שמן הסתם לא תדקדק בפרטי המצוות כהלכה" (עמ' קכו).

מדוע דנו בגיוור לשם אישות ולא דנו בשמירת המצוות

מתשובות רבות מאוד באחרונים עולה כי במקרה של גיוור אדם שלא צפוי לשמור אורח חיים דתי, הפוסקים דנו בסוגיית "גיוור לשם אישות" ולא דנו בעתידו הדתי. לאורך מסורת הגיוור הוצגה העובדה הזו בהרחבה מרובה. אכן יש לדון בכך, מדוע הפוסקים לא דנו בעתידו הדתי של המתגייר, אלא רק בסוגיית גיוור לשם אישות? הרב קליין שואל שאלה זו (ראו עמ' קיט). לדידו, לא עולה על הדעת שהאחרונים הקילו לגייר אדם שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי. לכן, אם הם לא עסקו בכך, היה הדבר פשוט ומובן מאליו בעיניהם, עד כדי "אין צריך לומר".

אולם בספר מסורת הגיוור (ז, ז) הובאו דברי פוסקים (חזון למועד, ר"ש ילוב, דברי חזקיה) שבהם תשובה לשאלה זו: דברי חז"ל שגיוור לשם אישות תקף בדיעבד, משמעותם שגיוור בלא כוונה לשמור אורח חיים דתי אף הוא תקף בדיעבד. וממילא, כאשר דנו בגיוור לשם אישות לא נצרכו לדון בעתידו הדתי של הגר. הרב קליין דן בתשובה זו, לא מתייחס לכך שהיא הובאה במסורת הגיוור, וקובע בפסקנות שהיא "דבר שאין בו טעם" (עמ' קיט; ועיינו לעיל פרק ה סותר את עצמו בזה).

ולענ"ד נראה הסבר נוסף: הפוסקים התייחסו רק לגיוור לשם אישות מפני שעניין שמירת המצוות, על אף שהוא שיקול חשוב בשאלה האם לגייר, אינו "דין" בגיוור, אלא הוא עניין שעל בית הדין לשקול עם שאר השיקולים בשאלה אם לקבל את הגר.

פירוש דברי המקילים בסתם שלא כפי שפירשו המחמירים

במסורת הגיוור נתפרשו דברי פוסקים שהקילו בסתם לגייר, ולא התייחסו לסוגיית שמירת המצוות העתידית של הגר, בהתאם למציאות ההיסטורית שהייתה במקומם ובזמנם. כן הובאו פוסקים מאוחרים יותר שדנו בדברי הפוסקים המוקדמים המקילים, והעמידו את הקולא לגייר רק כאשר המתגייר צפוי לקיים אורח חיים דתי (מסורת הגיוור כ, יא; כ, כז-כח). הרב קליין מתייחס לכך וטוען שהצדק עם הפוסקים המאוחרים, ואין לרבני ימינו כוח לחלוק על הבנת הפוסקים המאוחרים בדברי הפוסקים המוקדמים (עמ' קלא).

בעניין זה מביא הרב קליין את דברי הרב יעקב ברייש (חלקת יעקב יו"ד קנ) שפירש את דברי הרב שלמה קלוגר מהרש"ק רבה של ברודי (שו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ק רל)

כמחמירים.¹⁷ אולם הפירוש שהובא במסורת הגיור בדברי מהרש"ק אינו חדש. כך כבר ביארו הרב מנחם מנדל קירשבוים, מרבני פולין וגרמניה (מנחם משיב א, מב), והרב חיים פישל אפשטיין, מרבני פולין וארצות הברית (תשובה שלמה ב, אה"ע י). הראשון התיר לגייר גיורים כאלו תוך שהוא נשען על מהרש"ק, והשני העיד שנהוג לגייר באמריקה כדברי מהרש"ק (עיינו מסורת הגיור כו, יח-ט). העובדה שהרב קירשבוים הבין את מהרש"ק כמקל בעניין שמירת מצוות, עולה גם מדבריו של הרב ברייש שחלק עליו ופירש את מהרש"ק להחמיר, שכן הגרים שבמערב אירופה "אין רוצים כלל לידע מיהדות כשרות שבת נדה", ולשיטתו בלי כוונה לקיים אורח חיים דתי הגיור בטל.

קושיות שכבר קיבלו מענה במסורת הגיור

כפי שראינו, הרב קליין מקשה בדבריו מספר קושיות כלליות, אולם לא מתייחס לכך שהתשובות כבר הובאו בספר מסורת הגיור. כך בעניין לימוד משתיקתם של הפוסקים, וכך בשאלה למה דנו בגיור לשם אישות ולא בשאלת שמירת המצוות. אתיחס כאן לדוגמה נוספת, בה הרב קליין מתעלם לא רק מדברי מסורת הגיור, אלא גם מדבריהם של פוסקים רבים.

פוסקים רבים סברו שלמרות שהגיור בעייתי, נכון להקל כדי להציל את בן הזוג היהודי מלחיות עם גויה (עיינו מסורת הגיור ה, כא-כה). אחד מהם הוא הרב שלמה איגר, מרבני פולין ובנו של הרב עקיבא איגר, שהשיב לשאלה מברלין (כנראה בין השנים תר"ח-תר"ב) על נער יהודי שאהב נוכריה אשר ביקשה להתגייר ואחר כך להינשא. בתשובתו הקל הרב איגר לגייר את הנוכרית, כדי להציל את בן הזוג היהודי מהחטא החמור (שו"ת רבי שלמה איגר יו"ד לד; מסורת הגיור יח, ב; י, יח).¹⁸

הרב קליין מזכיר דוגמה זו, ומקשה שאם מדובר בגיורת שלא מתכוונת לשמור מצוות, "מדוע לא נחוש באותה מידה שעל ידי גיורה של אשתו חלים עליה כל דיני התורה, וכיון שאין כוונתה לקיימן יהיו כל ימיה בחטא של חילול שבת ונדה וכשרות וכו' [ואף הוא יעבור באיסור נדה החמור שבהיותה נכריה אינו חל עליה], ומאי אולמיה האי מהאי, וכי בשביל להצילו מביאת נכרית נכשילו בביאת נדה ואותה נכשיל בחילול שבת ועוד איסורי תורה" (עמ' קלב)?

אמנם, טענה זו קיבלה מענה נרחב במסורת הגיור (ה, כא-כה). סעיף אחד הוקדש להצגת דעת המחמירים שעדיף לא לגייר, ושני סעיפים לביאור דעת המקילים,

17. הרב קליין ייחס נקודה זו גם לדברי הרב אברהם יעקב הלוי הורוביץ בשו"ת צור יעקב (א, כז), אלא שטעה בזה, שכן שם כתב כך בסתם ולא כפירוש לדברי מהרש"ק. ובכל אופן, ההסבר שלהלן נכון גם לזה.

18. הרב קליין כתב כי "מכאן למדו [במסורת הגיור, א"ש] שודאי לא מדובר בבני זוג שכוונתם לשמור מצוות" (עמ' קלא). אך האמת היא שהלימוד שאין מדובר במי שכוונתו לשמור מצוות, הוא מהעובדה שלמרות מצב החילון הקשה של יהדות גרמניה אז, דברים שנזכרו גם בתשובה עצמה, הרב איגר עדיין לא דרש שמירת מצוות.

שהאיסור בביאת נוכרית חמור במיוחד. כן הובא סעיף נוסף לגבי המתגייר עצמו; לדעת רבים (ובניהם גם המחמירים ביותר כבית יצחק) עדיף לגוי להתגייר, גם אם לא ישמור מצוות, מפני שבכך הוא יזכה בזכות העצומה להיות יהודי.

פרק ח – כמה הערות נחוצות

הגדרת השאלה המרכזית של הסוגיה

חשוב לשים לב ליסוד ששזור שורה של דיונים פרטניים. במסורת הגיור החל מעמוד השער והלאה הוגדרה השאלה שוב ושוב כעובדתית ומציאותית: האם הפוסקים הקילו לגייר קרוב משפחה של יהודי, שמסתבר שלא ישמור אורח חיים דתי. פוסקים רבים לא הסבירו למה הם מקילים בכך וכיצד הבינו את הסוגיה, והרב מלמד מציג את ההבנות השונות שהובאו בדברי מקצת מן המקילים. לעומת זאת, הרב קליין מגדיר את השאלה בזיקה לסוגיית הגדרת "קבלת המצוות" בגיור: האם הפוסקים "הקילו בשעת הדחק לקבל גרים שאינם מקבלים עליהם לשמור מצוות בפועל" (עמ' קטז). סביב נושא זה, הרב קליין ניגש לפוסקים שהקילו ודן בשיטתם על הגדרת קבלת המצוות. ובהתאם לכך, הרב קליין סבור שפוסקים שהקילו אך לא הגדירו את קבלת המצוות – אינם רואים לשיטת הרב מלמד, גם במקרה שעובדתית הם גיירו מי שלא צפוי לשמור אורח חיים דתי.

במובן הזה, הרב קליין לא הבין את דברי הרב מלמד. במסורת הגיור אין ניסיון לטעון שכל הפוסקים המקילים סבורים שקבלת המצוות בגיור אין משמעותה התחייבות לקיים את המצוות. הטענה היא, שעובדתית פוסקים הקילו לגייר. מי שלומד את דברי הפוסקים על יסוד העובדה שהם גיירו אנשים שלא צפויים לשמור מצוות, מגלה בראש ובראשונה שרבים מהם לא הסבירו איך הדבר מתיישב עם סוגיית קבלת המצוות. במסורת הגיור הובאו אפוא כמה הסברים אפשריים שכתבו מקצת הפוסקים לגיור אנשים כאלה (ראו לעיל פרק ד). בניגוד לכך, הרב קליין ניגש אל הפוסקים המקילים כשהוא מצויד באקסיומה, הנחת יסוד שממנה הוא לא זז: לא ייתכן שיהיה פוסק הלכה שיסבור שקבלת המצוות אינה התחייבות לשמור את המצוות בפועל (דברי פוסקים שכתבו אחרת – הוא מבטל).

אם כן, עבור הרב מלמד המסקנה המעשית היא העיקר: פוסקים רבים מאוד הקילו בפועל לגייר אנשים שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי. הפוסקים צעדו אל המסקנה הזו בדרכים שונות: דרך אחת היא "מהותית" (קבלת המצוות עניינה הסכמה שהגיור גורר חיוב במצוות) ושתי הדרכים הנוספות הן "טכניות" (המתגייר מתחייב "פורמלית" במצוות, גם אם הוא לא מתכנן לקיימן, או שהמתגייר מצטרף לקהילה היהודית המוכרת לו אף אם היא עוברת עבירות). לעומת זאת, הרב קליין טוען שהדרך "מהותית" לא קבילה הלכתית. לכן כל מקור שמציג אותה במפורש – הוא דוחה (הרב עוזיאל, הרב דריהם ועוד), וכל מקור

שבו רואים בפירוש גיור של מי שלא צפוי לשמור מצוות הוא מציג כאחת משתי האפשרויות הטכניות (לדוגמה רבני מרוקו). את שאר המקורות הוא מסביר בדרכים שונות שבהם דן מאמר זה.

ההסבר ה"טכני" של הרב קליין, לחלק מהמקורות, לא משנה את התמונה העובדתית: בפועל רבנים גיירו מי שמסתבר שלא יקיים אורח חיים דתי. הקביעה הזו מוסכמת על הרב קליין. אם כן, במה בדיוק המחלוקת עם מסורת הגיור? בשורה התחתונה, יש דעות בפוסקים לגייר מי שלא צפויים לשמור מצוות. אל המסקנה הזו ניתן להגיע בדרכים שונות.

סגנון הכתיבה של הרב קליין

במקביל לדיון לגופם של דברים מנסה הרב קליין לפגוע באמינות של מסורת הגיור. כמה דוגמאות הזכרתי לעיל. כאן אזכיר ביטויי אווירה נוספים לדוגמה, המשקפים את סגנונו: "בעשרים השנים האחרונות באו מן המתפרצים בעם, בטענה שכביכול פלוגתא יש בדבר, ויש על מי לסמוך ולהקל מחמת דוחק השעה" (עמ' קטו), "עשו דבריו פלסתר" (עמ' קיח), "אינו אלא מן המתמיהים" (עמ' קכא), "כה הסכילו לעשות... אלו המתפרצים בעם" (עמ' קלא), "גיבובי שמות רבנים" (עמ' קלב), "דרך עזות" (עמ' קלג) ועוד ועוד. באמצעות ביטויים כלליים כאלה ודומיהם מנסה הרב קליין לדחות דברי תורה מתוך הדיון ההלכתי, ועל כך השבתי בהרחבה.

כאן אתייחס למשפט ששוברו בצדו. במקום אחד כותב הרב קליין: "טעויות הניכרות בנקל לעיני כל מעיין לא ראיתי לציין, כי רבות הן" (עמ' קלב). הוא מציג דוגמה אחת בלבד שאין בה שוני מהותי מהערותיו לעיל, וגם בה הוא מתעלם מהטיעון המפורש המובא במסורת הגיור.

הרב שמואל סלנט, רבה של ירושלים, נשאל מהרב אברהם הירשוביץ ממלבורן שבאוסטרליה, על מצב בו אין אפשרות שהדיינים ייכנסו עם האישה למקום הטבילה. הוא הורה שהדיינים יגיעו למקום הקרוב ביותר, ומשם ימשיכו נשים עם הגיורת לטבילה (בית אברהם חלק השו"ת עמ' 49). בשאלה שעליה ענה הרב סלנט הובהר שבמלבורן אין מקווה. ואם אין מקווה איך הנשים היהודיות טובלות? "רובם רחמנא ליצלן נוהגים מנהג מינות שרוחצות באמבטי בביתם", ורק מיעוט צדיקות טובלות כהלכה בים. למרות זאת, ולמרות מצב הדת הגרוע אז בעולם בכלל ובאוסטרליה בפרט, לא הדגיש הרב סלנט שניתן לגייר רק בתנאי שהגיורת תהיה כמו אותו מיעוט שטובלות כהלכה, ולא שיש לגייר רק מי שצפויה לקיים אורח חיים דתי (עיינו מסורת הגיור יט, ה-ו; י, יח).

כל זאת נתבאר כאמור בבירור בספר מסורת הגיור. אולם הרב קליין מייחס למסורת הגיור דברים שלא נכתבו בו: "לדברי הכותב [מסורת הגיור, א"ש], נהג כך

הגרש"ס, משום שגיוור שלא על מנת לשמור מצוות, ראוי לו שיעשה שלא בפני בית דין מובהק. אלו כמובן דברי הבל... " (עמ' קלב). מסורת הגיוור זמין באתר ישיבת הר ברכה וניתן לבחון בקלות מה נאמר בו.

אכן, כפי שמסכם הרב קליין, "רק יראה המעיין להזהר שלא יסמוך... בלא שיבדוק כל דבר במקורו לאשורו". במקרה הזה כאחרים יעיין הלומד במסורת הגיוור, ייווכח כיצד הוצגו הדברים לאמיתם, ויידע שלא לסמוך על משנת הגר כאשר הוא בא לדחות דעות אחרות.

הקושי בעיסוק בדברי הרב קליין

בנימה אישית, התקשיתי מאוד לעסוק בדברי הרב קליין ובספר משנת הגר, בשל התייחסותו המזלזלת לרבנים ופוסקים, כפי שכבר פירטתי ואפרט עוד להלן. בנוסף, כפי שכתבתי בפתח המאמר, הרב קליין נמנע בעקביות מלהזכיר את שמו של הרב אליעזר מלמד ושם ספרו מסורת הגיוור (אותו הוא מכנה רק "ספר עב כרס", "הספר הנ"ל" וכו'). ברוח דומה נמנע הרב קליין בעקביות מלהזכיר את שמו של הרב שלמה גורן זצ"ל, הרב הראשי לישראל, וקורא לו בעקביות "הרב הראשי דאז" (עמ' קיד, קמה). כך גם ביחס לרב חיים דרוקמן (עמ' קמה-קמו), הרב ישראל רוזן (עמ' קמז) ועוד. בשל היעדר הפניות בדבריו הארוכים, נדרש טורח גדול לאתר את המקורות במסורת הגיוור שעליהם הוא משיג.

עוד ציינתי בתחילת המאמר כי בהתאם להתעלמותו וזלזולו בדעת המקילים בגיוור,¹⁹ דבריו של הרב קליין ביחס לדברי המקילים נכתבו באופן לא מסודר. הוא עורם שורה של אמרות, סברות ומקורות שלא תמיד יש ביניהן קשר או שהתוקף שלהן לא הוצג כשווה, ושחלקן נאמר בחיבורים שונים, מייחס אותן באופן כללי אל חיבור שאת שמו הוא לא כותב, ויוצא כנגדן בזו אחר זו. הוא לא מצטט משפטים מדויקים או ביטויים נקודתיים, וגם לא מפנה למקורות ולסברות שאליהם הוא מתייחס ואותם הוא מבקש לשלול. כך הוא מותיר רושם של שלילה מוחלטת של כלל החיבור, וגם מקשה על הלומד לגשת אל המקורות הנגדיים, ולבחון בעצמו את המקורות והסברות כפי שהן במקורן.

19. הרב קליין, לדוגמה, מסביר שלדעת הרב שלמה דיכובסקי, אב"ד בבית הדין הרבני הגדול לשעבר, כיוון שאיננו יכולים לדעת מה חלף בדעתו של המתגייר באותן שניות בודדות שהיה בתוך המים, אין אומדנא דמוכח שהגר לא התכוון לקבל מצוות. קודם לתגובתו הוא מדגיש שלמען האמת אין אפילו צורך להתייחס לדברי הרב דיכובסקי: "לא היינו מזדקקים לסברא תמוהה זו, אם לא שראינוה מצוטטת במקומות מסויימים ונעשה בה שימוש לרעה" (עמ' קלח).

יש להעיר שבמסורת הגיוור לא הובאה דעתו של הרב דיכובסקי כאחד המקילים, מפני שנידונו התשובות מלפני שנת תש"ל (מסורת הגיוור יז, ז). דבריו הובאו בפרק "ביטול גיוור" (ח, י).

התוצאה היא הותרת רושם שבספר מסורת הגיור נזכרו סברות להקל בגיור (אותן מבקש הרב קליין לדחות) – כשבפועל הן לא נזכרו בספר כלל. במהלך המאמר ציינו מקרים כאלה. כעת נציג נוספים: בעניין גיור קטנים כותב הרב קליין שבמסורת הגיור "ביקשו להוכיח דבריהם" בעניין קבלת מצוות של גדולים, מהפוסקים שהקילו בגיור קטנים (עמ' קכ). אבל אין לכך שום יסוד. כך לגבי ההבחנה בין הודעת מצוות לקבלת מצוות ושיטת הראנ"ח. הרב קליין טוען שמכוח אי הבחנה בין השניים "טעו לסבור שקבלת המצוות בכלל... אינה מעכבת בחלות הגיור" (עמ' קכו-קכח), אולם אין לכך כל יסוד במסורת הגיור. כך לגבי ראייה מדין קבלת מצוות בעבד, כותב הרב קליין "ויש שהביאו מכאן הוכחה" וכו' (עמ' קל). וכיוצא בלעניין גיור זרע ישראל, מביא "שיש שטעו בזה כביכול בגר הבא מזרע ישראל קבלת המצוות אינה מעכבת" (עמ' קלג). סברות אלו לא מופיעות בספר מסורת הגיור.

עוד טוען הרב קליין שלדברי המקילים בגיור, המחלוקת בנושא קשורה ליחס שלילי למסורת הפסיקה בצפון אפריקה: "על ידי כך באו בקול רעש גדול, לומר כי הקביעה שגיור ללא קבלת מצוות בפועל אין בו ממש, אינה אלא לדרכם של בני קהילות אשכנז ופוסקי ההלכה שם ועוד מקהילות הספרדים, אבל בקהילות מרוקו לא הקפידו בכך. ומעלים טענתם זו כחלק מתרעומתם הכללית כנגד ביטול מנהג המערב בארה"ק" (עמ' קכד). אלו טענות כנגד ספרים אחרים (גם כאן לא מזכיר הרב קליין שמות), אולם הרב קליין הטמיע אותם בתוך דבריו כנגד מסורת הגיור. כך, באמצעות מדיניותו להעלים שמות ספרים ומחברים שאותם הוא מבקר, לא לצטט או לפחות להפנות אליהם, הרב קליין מציג בפני הקוראים רושם שגוי לחלוטין של הנטען בספר מסורת הגיור.

מכוח אותו יחס רשלני לנושא מתאר הרב קליין את התפתחות מערך הגיור תוך הטעיה (עמ' קמה). לדוגמה, בניגוד לדבריו, לא הרב שלמה גורן הקים את מנהל הגיור במכון צומת אלא הרב אליהו בקשי דורון. בנוסף, תוקף הרב קליין את הרב חיים דרוקמן זצ"ל כאילו "עשה בענין זה כבתוך שלו". האמת היא שמדיניות הגיור באותה תקופה גובשה בידי הרב בקשי דורון ואחריו הרב שלמה משה עמאר, שהיה בין מספידיו של הרב דרוקמן.²⁰

במקום נוסף מוסיף הרב קליין ש"לפי עדותו של ראש הממשלה דאז, אותו רב [הרב גורן] סידר קידושין לנכדתו, אף שבמוצהר היא לא היתה יהודיה על פי הלכה"

20. הרב קליין מקדיש דברים ארוכים כנגד מערך הגיור. לדעתו "בית הדין לגיור של המערך הממשלתי... נוהגים... לעיתים באופן החורג מההלכה", "חלק מבתי הדין לגיור... מודים בריש גלי שהתנהלותם אינה עולה בקנה אחד עם דרישת ההלכה", ולכן "פשיטא שלא שייך בהם דין זה של בי דינא אחר בי דינא לא דייק" – ולכן חובה לבדוק כל גר וגר שהתגייר במערך הגיור (עמ' קמח).

(עמ' קיד). זו השמצה חסרת בסיס שגובלת באיסור הוצאת שם רע מדאורייתא. הרב שלמה גורן אכן ערך את חופת נכדתו של דוד בן גוריון, אבל קודם לכן היא ואמה גויירו בידי הרב יהושע קניאל רבה של חיפה, אף שכמובן לא שמרו מצוות (עיינו מסורת הגיור כב, ט, "בני חוגו של מרן הרב קוק נטו להקל").²¹

השמות המפורשים היחידים שמזכיר הרב קליין אלו רבני ארגון "צהר" ו"גיור הכלכה". הוא כורך את שניהם יחד כבעלי גישה מקלה בגיורים, וכותב ש"כל גר המתגייר דרכם הוא בחזקת נכרי" (עמ' קמז). אולם מלבד שדבריו מגונים, ומנוגדים לרוב הפוסקים שאין לבטל גיור (ראו מסורת הגיור פרק ח – "ביטול גיור"), גם כאן טועה ומטעה שהרי ארגון רבני צהר לא עורך גיורים כלל.

סיכום

במאמר זה בחנו את הטענות העולות בספר "משנת הגר" לרב משה קליין, והראינו כיצד ניסיונו לשלול את קיומה של מסורת פסיקה מקילה בגיור נשען על עיוות מקורות ואי הכרת המציאות.

בפרק א' הראינו כיצד הרב קליין ניסה לדחות דברים מפורשים של גדולי הפוסקים שהקילו. ראינו את תגובתו לדברי הרב עוזיאל (אותם כינה "פלא" ו"תימה"), התעלמותו מדברים מפורשים של הרש"ד כהנא, תירוצו המוטעה לדברי המהרש"ם והעובדה שייחס למהרש"ם דברים שלא כתב.

בפרק ב' עמדנו על כך שהתעלם מחלקים קריטיים בדברי הפוסקים אותם הוא בא לתרץ לשיטתו. כך למשל בדעת הרב גוטמכר והרמ"ה הורוויץ, הציג רק חלקי דברים, תוך התעלמות מהשורות התחתונות בהן התירו לגייר גם כשיש סבירות נמוכה לשמירת מצוות.

בפרק ג' ראינו כיצד ביטל דברי רבנים שהקילו בפירוש לגייר מי שלהערכתם לא יקיים אורח חיים דתי (כגון דברי הרב דריהם והרב מסקין), ופסק ש'אינם להלכה', רק משום שהגדירו את "קבלת המצוות" בניגוד לתפיסתו שלפיה נדרשת התחייבות לקיום בפועל. מכוח ביטול דעת המקילים קבע שעמדת המקילים שהוצגה במסורת הגיור היא "דברים שאין להם שחר".

בפרק ד' הדגשנו שיש כאן צד של מחלוקת כוזבת. רבנים שגם הרב קליין הסכים שהקילו לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי, הוצגו ככאלה שחולקים על מסורת הגיור. הסיבה היא, טענתו שהם מסכימים לשיטה המחמירה בהגדרת קבלת מצוות, וגישתם המקלה היא מסיבות אחרות כגון הסתמכות על "דברים שבלב"

21. ראו בהרחבה אצל הרב אליעזר מלמד, 'הרבנות הראשית ושאלת הגיור', באתר ישיבת הר ברכה, אייר תשפ"ב; הרב צוריאל חלמיש, 'הרב גורן וצ"ל גייר למסורתיות', באתר ערוץ 7, אייר תשפ"ב.

או קבלת מצוות כפי המקובל בקהילה. עוד ראינו כיצד דברי פוסקים שהקילו בלי לפרט, הסביר מדעתו שהקילו מסיבות אלו.

בפרק ה' ראינו שהכניס בשיטתיות לדברי הפוסקים דברים שלא כתבו, כאילו פוסקים מקילים כתבו במפורש שהגר מתכוון לשמור מצוות, דבר שאין לו זכר בדבריהם. הצבענו על סתירות פנימיות בשיטתו, בפרט ביחס לקשר שבין גיור לשם אישות לשמירת מצוות; בעוד שבמקום אחד טען שאין קשר בין הסוגיות, במקום אחר השתמש בטיעון זה כדי להסביר דברי רבנים מקילים.

בפרק ו' עסקנו בשגיאות בהבנת המציאות, אשר נובעות ממגמתו לסתור את העמדה שפוסקים רבים הקילו לגייר מי שלא צפוי לקיים אורח חיים דתי. ראינו שלימד זכות על הגרים של פעם ולעומת זאת חובה על הגרים של היום; שטען שמי שלא מקבל על עצמו לשמור את כל המצוות בהכרח לא מאמין בתורה; וששיכתב את ההיסטוריה כדי שתתאים לתפיסתו (כאילו שני דורות אחרי שהתחילו החילון והרפורמה, האפשרויות היו "או להשתמד או לשמור מצוות", ללא אפשרות להיות חילוני).

בפרק ז' דנו בשיטת הלימוד. הראינו כיצד נכון ללמוד מתשובות האחרונים: כאשר פוסקים דנו בגיור בקהילות מחללות שבת ולא התייחסו לבעיית קיום המצוות (אלא רק לבעיות צדדיות), ובוודאי כאשר הפוסקים, מחמירים ומקילים, העידו על רמתם הירודה של הגרים – ודאי שהפוסקים המקילים, התירו את הגיור למרות שידעו שהגרים לא יהיו דתיים.

בפרק ח' ביררנו שתי סוגיות יסודיות. הראשונה היא העובדה שבשל הנחת יסוד מוקדמת ושגויה שלו, הרב קליין לא הבין הטענה היסודית של הרב מלמד בספר מסורת הגיור, שבפועל פוסקים רבים גיירו גם מי שלא צפויים לקיים אורח חיים דתי. השנייה היא סגנון הכתיבה של הרב קליין שנוטה לזלזול, רשלנות וחוסר דקדוק, ושבפועל גרם לשורה של הטעיות בדבריו.

לסיכום, כפי שהוסק בספר מסורת הגיור, פוסקים רבים שעסקו בשאלת הגיור בעת החדשה, גיירו אנשים למרות שהיה מסתבר שלא יקיימו אורח חיים דתי. ניסיונו של הרב קליין לדחות הטענה שפוסקים רבים הקילו, מציג תמונה שגויה של דברי הפוסקים.